

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД

**Инциденти на спортским теренима у последњим
годинама пред распад СФРЈ (1989-1991) кроз призму
српских и хрватских медија**

Ментор

проф. др Љубодраг Димић

Студент

Никола Милутиновић ИС 12/120

Београд, јул 2019.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	3
1. УВОД	7
2. ПОЛИТИЧКА УВЕРТИРА	13
2.1. Устав из 1974. као најава кризе осамдесетих	13
2.2. Успон Слободана Милошевића	14
3. ЈУГОСЛОВЕНСКИ ХЕЈСЕЛ	20
3.1. Насиље у спорту	20
3.2. Црна максимирска ноћ	22
3.3. Осуда и подршка	33
3.4. Одјеци	34
4. КРАХ ЈУГОСЛАВИЈЕ	37
4.1. Погрешан избор	37
4.2. Запаљена тробојка	41
5. ПРЕДВОЈНИЧКА ОБУКА	49
5.1. Звездина ревија и Партизанов весник	49
5.2. Навијачи у рату	51
5.3. Прича са друге стране	52
6. РАТНИ ТРОФЕЈ СПЛИТСКИХ „БИЛИХ“	54
6.1. Бизарно финале.....	54
6.2. Ратне игре на терену	56
7. ИНЦИДЕНТИ И НА ОСТАЛИМ СПОРТСКИМ ТЕРЕНИМА	59
7.1. Прве српско – хрватске спортске чарке.....	59
7.2. Спорна „шаховница“	61
8. ЗАКЉУЧАК.....	64
Списак извора и литературе.....	67

ПРЕДГОВОР

Све чешћи инциденти и насиље на спортским теренима, односно трибинама, пробудили су знатижељу да испитам како је, зашто, где и када дошло до појаве хулиганизма на овдашњим просторима.

Енглеска је колевка фудбала, за навијаче - најлепше споредне ствари на свету. Енглеска је и колевка хулиганизма, али и прва држава која се на прави начин изборила са њим. Данас, у тв преносима утакмица са енглеских стадиона редовно се на трибинама виде целе породице, деца предшколског узраста. Навијачи су, пракса је, у гардероби (дресовима, мајицама) са обележјима и бојама клуба који бодре. Играчи се подржавају песмом, употреба пиротехничких средстава је постала мисаона именица.

Изучавајући како се хулиганизам преселио на југословенске просторе „прекопао“ сам архиве редакција средстава јавног информисања из СФРЈ. Тема је из савремене историје и зато су основ овог рада новински чланци из периода од 1989. до 1991. године.

Иако на први поглед спортска, тема о инцидентима на спортским теренима може бити предмет изучавања социологије, односно њене дисциплине – социологије спорта, која се бави утицајем друштва на спорт, односно утицајем спорта на друштво. Насиље је и предмет психолошких, али и антрополошких истраживања, а насиље на спортским теренима и приредбама, као једна од последица друштвено – политичких дешавања и историјских превирања подразумева и проучавање са становишта историје.

Овај рад је подељен на осам поглавља. У уводном делу посветио сам се осамдесетим годинама: економској ситуацији и кризи, коју многи виде као један од основних узрока распада СФРЈ, политичкој ситуацији, идеолошким размимоилажењима, верском антагонизму, ескалацији национализма и спортским достигнућима. У другом поглављу „Политичка увертира“ фокус је на политичкој кризи и догађајима који су резултирали распадом СФРЈ, почевши од Устава из 1974, преко штрајкова на Косову почетком осамдесетих, успону и доласку на власт Слободана Милошевића, Антибирокуратској револуцији, распаду СКЈ, вишестраначким изборима, проглашењу

независности Словеније и Хрватске и почетку рата на југословенским просторима. „Југословенски Хејсел“ је треће поглавље и централни део рада. Кроз анализу београдских и загребачких медија истраживао сам дешавања, узроке и последице, политичку позадину неодиграног фудбалског дербија Динамо – Црвена звезда. Ова утакмица, по многим аналитичарима, означена је као почетак распада СФРЈ. Четврто поглавље носи назив „Крах Југославије“ и кроз две фудбалске утакмице, у питању су пријатељска, између репрезентација Југославије и Холандије, која је одиграна у Загребу, само две недеље после мајског инцидента на Масимиру и првенствена између Хајдука и Партизана у Сплиту, покушавам да расветлим актуелни историјски тренутак. „Предвојничка обука“ је пето поглавље и посвећено је навијачима, настанку навијачко – хулигански група на југословенским просторима и томе како су постале инструмент власти у остварењу политичких амбиција и њиховом учешћу у рату. У шестом поглављу „Ратни трофеј сплитских `билих`“ које је посвећено последњем финалу Купа Југославије, кроз фудбалску и причу о људским судбинама, сагледавам „умирање“ Југославије. Седмо поглавље „Инциденти на осталим спортским теренима“ документује да национализам није био „резервисан“ само за фудбалске терене. У фокусу су две кошаркашке и једна рукометна утакмица. Закључак представља потврду да је национализам основни узрок инцидента на обрађеним спортским дешавањима.

У свом истраживању користио сам методу квалитативне анализе садржаја (интерпретација, разумевање перспективе другог, субјективно – индивидуална интерпретација) и историјско компаративну методу, која представља и критички метод. Наиме, у критичком преиспитивању долази се до формирања властитог суда, уз тежњу објашњења узрочно – последичних веза, рашчлањавања неке појаве у склопу историјске позадине.

Сакупио сам новинске чланке објављене у српским средствима јавног информисања *ЈСЛ Спорт*, *Политика*, *Спортски журнал* и хрватским *Слободна Далмација*, *Спортске новости* и они су били основни извор за ови истраживање.

У истраживању су ми помогли и текстови објављени у листовима *Борба* и *Комунист*, као и интернет издања часописа за политичку теорију и друштвена истраживања *Нова*

српска политичка мисао, Време и Недељник, јер сам покушао да расветлим узроке, позадину и последице и кроз записе новинара објављене у годинама које су следиле.

Од литературе сам, ради сагледавања политичке ситуације у датом периоду, користио приручник *Срби и пропаст Југославије*, са акцентом на поглављу Љубодрага Димића *Епilog: Криза, распад и разбијање Југославије*, као и књигу *Kosovo murky reality* публицисте и дугогодишњег дописника Тањуга из Лондона, Синише Љепојевића. Економске прилике током осамдесетих година покушао сам да сагледам кроз књигу Сузан Вудворд *Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата*. За тумачење распада Југославије користио сам и Зборник радова Института за уредно право „20 година од разбијања СФРЈ“ са акцентом на делу Давида Ђ. Дашића „Неки унутрашњи и међународни аспекти кризе и распада Југославије“. Ради бољег сагледавања вишестраначких избора 1990. послужио сам се научним чланком Давора Пауковића „Предизборна кампања у Хрватској 1990. у свјетлу хрватског и српског новинарства“.

У тумачењу хулиганизма и експанзије на југословенским просторима помогла су ми следећа дела: *Социологија спорта* Душка Вејновића, *Хулиганизам – Насиље у спорту* Марије Ђорић, *Политика симбола* и *Бордел ратника* Ивана Чоловића, *Торцида: поглед изнутра* Дражена Лалића, социолога, који је почетком седамдесетих година и сам био део навијачке групе Торцида и 58 – *ХОС у одбрани Вуковара и Богдановаца*, Дамира Маркуша, једног од Динамових навијача, који је ратна искуства преточио у књигу.

Такође, од велике помоћи су ми били и бројни чланци на интернету, посвећени делимично теми коју обрађујем у овом раду.

Највећи број инцидената се десио у периоду од 1989. до 1991. године, навијачко насиље је ескалирало у доба распада Југославије, а како та тема није посебно обрађивана и на овај начин никад презентована, одлучио сам да се њој посветим у овом раду. Покушао сам да је расветлим са више страна, да је кроз призму српских и хрватских медија проанализирам и кроз друштвено – политичка дешавања, као и са социолошког аспекта. Пошао сам од хипотезе да је национализам један од кључних фактора хулиганизма на спортским теренима у доба распада Југославије.

Ређајући хронолошки фудбалска дешавања установио сам да су се највећи инциденти десили током 1990. године, када је национализам на спортским теренима достигао „тачку кључања“, да би се наредне године, заједно са навијачко – хулиганским групама, преселио на ратишта.

Уз велику захвалност на помоћи новинарима *Спортског журнала*, а неки од њих су били и сведоци инцидената којима сам се бавио, надам се да сам успео да дам мали допринос будућим историјским истраживањима.

1. УВОД

У „Мосту“ Радија Слободна Европа од 19. децембра 2010. тема је била – утврђивање датума распада Југославије. О тој теми су говорили историчари Мирослав Јовановић из Београда и Иво Голдштајн из Загреба. Било је речи о улози Слободана Милошевића, 14. конгресу СКЈ, Меморандуму САНУ из 1986, другим датумима, спољним факторима и – без конкретног одговора.¹

Југоносталгичари жале за некадашњом државом „од Вардара, па до Триглава“, тврде да се најбоље живело у Титовој Југославији, а заборавили су несташнице прашка за прање, кафе, бензина, због којег је важило правило „пар – непар“ на таблицама, вишечасовне рестрикције струје зими по групама.

СФРЈ је током седамдесетих већ западала у економску кризу. „Од 1974. до 1980. године СФРЈ је трошила 15 процената више него што је производила, тј. земља је трошила своју будућност, а просечна искоришћеност дневног радног времена је била 4 часа и 32 минута – дакле, држава је већ била поприлично, раштимована“.² Пошто је крајем седамдесетих СФРЈ била у великим проблемима везано за редовно враћање спољних дугова, савезна влада је потражила помоћ од ММФ – а, али и ограничила увоз одређене робе и покушала да стимулише извоз, посебно на западна тржишта. ММФ је помоћ условљавао значајним смањењем јавне потрошње, либерализацијом цена и трговине, односно тржишном трансформацијом економије. ММФ је замерао што се одлуке у Народној банци Југославије доносе усаглашавањем између гувернера, а не већинским одлучивањем.³ Владе Милке Планинц (1982 – 1986) и Бранка Микулића (1986 – 1989) покушале су да редовно сервисирају спољни дуг и обезбеде економски раст и унутрашњу ликвидност. Преговори владе Милке Планинц око репрограма дуга западним банкама

¹ „Када се распала Југославија“, https://www.slobodnaevropa.org/a/most_kada_se_raspala_jugoslavija/2252398.html (14.04.2019.)

² Перо Симић, публициста, емисије „Тито и Југославија – мит и стварност“ на ТВ Студио Б од 4. маја 2012. године и „Између два петка“ Радио Београда 1. од 5. маја 2012. године, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1093292/Izme%C4%91u+dva+petka.html> – од 39:26 мин. (25.06.2019.)

³ С. Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата“ (1997) стр. 58 – 75

окупљеним око Париског клуба завршени су споразумом у априлу 1986.⁴ У марту 1989. на чело савезне владе је дошао Анте Марковић и његова влада је наставила либерализацију тржишта, а у децембру 1989. је представио Програм економске реформе и мере за његову реализацију (познат као Програм Анте Марковића) и добио формалну подршку републичких и покрајинских влада. Први дан 1990. СФРЈ је дочекала са конвертибилном валутом, један конвертибилни динар је вредио 10 000 дојучерашњих, и домаћа валута је везана за немачку марку, једна марка је износила седам конвертибилних динара.⁵ У августу 1990. девизне резерве су износиле 10 милијарди долара, али су већ у децембру опале на 7 милиона долара, почели су да се продубљују проблеми финансирања федерације. Иако је постојао централизовани фонд преко којег су средства била усмеравана из више, ка мање развијеним републикама и покрајинама, однос друштвеног производа по глави становника између Словеније и Косова у 1988. години износио је 1 на према 8.⁶ Осамдесете године су биле одлучујуће, не само за Југославију, већ за цео социјалистички део Европе.

СФРЈ није успела да пронађе модел како да интегрише националне разлике у једну политичку структуру. Национална, верска и језичка различитост је постајала све већи проблем, јер су се те разлике преклапале са степеном економске развијености. „Социјалистичка идеологија и систем имали су за циљ да остваре социјално и економско ослобођење народа...Док је вера становништва у социјализам била јака, заједничка држава је боље функционисала...Док је међународни раднички покрет био јак, а социјализам био економски успешан етничке напетости су могле да буду балансиране постизањем универзалних циљева.“⁷ Уставом из 1974. Југославија је подељена на осам целина у којима су образовни програми подразумевали фаворизовање националног над југословенским идентитетом, иако се у СФРЈ више од милион људи изјашњавало као – Југословен. Из данашње перспективе многи аналитичари оцењују да је управо одсуство

⁴ С. Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата“ (1997), стр. 405

⁵ Д. Бараћ, „Дуго путовање у лошу бесконачност“ <http://www.izjave.net/doc/Dejan-Barac-Dugo-putovanje.pdf> (27.06.2019.)

⁶ М. Зеџ, О. Радоњић, „Економски модел социјалистичке Југославије: сага о аутодеструкцији“ www.scribd.com/doc/233067509/Економски-модел-социјалистичке-Југославије-Сага-о-аутодеструкцији (26.06.2019.)

⁷ М. Самарџић, „Есеј о југословенском социјализму политиколога Мирослава Самарџића“ www.kcns.org.rs/agora/esej-o-jugoslovenskom-socijalizmu-politikologa-miroslava-samardzica (26.06.2019.)

југословенског идентита био узрок распада СФРЈ. После Титове смрти пукла је карика која је спајала југословенске републике.⁸ Остала је парола „И после Тита – Тито“, установљено је колективно Председништво, у којем су се председници смењивали сваке године, али нико од тих наследника није имао Титов ауторитет. А, какав је углед Тито уживао у свету сведочи чињеница да су његовој сахрани присуствовале 124 званичне државне делегације, које је предводио 31 председник републике, четири краља, пет принчева, 22 председника влада. Била је то највећа сахрана неког државника у 20. веку.

У тренутку објављивања вести о Титовој смрти на Пољуду у Сплиту се играла фудбалска утакмица између Хајдука и Црвене звезде. У току је био финиш првог полувремена, Црвена звезда је водила са 1:0, а онда је судији Нусрефу Мухаремагићу сигнализирано да прекине утакмицу. Пошто је то учинио навијачима се преко разласа обратио председник Извршног већа Сплита Анте Скатаретико, саопштио да је умро Јосип Броз Тито и позвао их да минутом ћутања одају почаст. Потом је око 50 хиљада људи на трибинама, али и фудбалери и тренери на терену, запевало „Друже Тито ми ти се кунемо“ и химну „Хеј Словени“.⁹

Повратак Српске православне цркве на јавну сцену везује се за „Апел“ из 1982. године, потписан од 21 свештеника и упућен државним и црквеним органима. У „Апелу“ се указује на потребу заштите Срба на Косову и Метохији. Осим косовских тема, од 1984. у црквеним гласилима Српске православне цркве све учесталија тема су и страдања Срба током Другог светског рата у Независној Држави Хрватској, пре свега у логору Јасеновац.¹⁰ На Видовдан 1989. у оквиру прославе шест векова од Боја на Косову, Свети архијерејски сабор СПЦ је на Газиместану служио Свету архијерејску литургију. Генерално, слабљењем комунизма током осамдесетих година, народ се све више окреће цркви. Почетком 1990. телевизија је директно преносила божићну литургију из београдске Саборне цркве, а Ускрс је те године увеличан отварањем Храма светог Саве.

⁸ Југославија је распала због недостатка идентитета <http://www.politika.rs/scc/clanak/392410/Jugoslavija-se-raspala-zbog-nedostatka-identiteta> (29.06.2019.)

⁹ Годишњица смрти Тита: сахрана је била други најгледанији догађај 20. века www.b92.net/zivot/vesti.php?yyyy=2019&mm=05&dd=04&nav_id=1537600 (29.06.2019.)

¹⁰ С. Баришић, „Српска православна црква и Југославија“ http://yuhistorija.com/serbian/kultura_religija_txt00c5.html (27.06.2019.)

На супротној страни, 1984. у Марији Бистрици у Хрватској одржан је Национални еухаристијски конгрес цркве у Хрвата (НЕК), који је представљао и својеврсни референдум за хрватску независност.¹¹ Уочи вишестраначких избора у Хрватској одржан је састанак хрватских бискупа, на којем је тема била: кога ће црква подржати. Није донета коначна одлука, али су се сложили да треба гласати против комуниста које је предводио Ивица Рачан. Два месеца касније Католичка црква у Хрватској стала је уз Туђмана.¹²

У ноћи између 8. и 9. новембра 1989. године пао је Берлински зид, симбол хладног рата, симболично, јер је званично рушење почело 13. јуна следеће године, а Немачка је поново постала једна држава 3. октобра 1990. Почео је процес глобализације, распали су се СССР (Савез Совјетских Социјалистичких Република), Чехословачка, СФРЈ.

Берлински зид је одвајао капиталистичку Савезну републику Немачку (Западна Немачка) и социјалистичку Немачку, Демократску Републику (Источна Немачка). Изграђен је на иницијативу источнонемачке владе, уз одобрење совјетског лидера Никите Хрушчова. Саграђен је 1961. године, био је дугачак 155 километара, висок 3,6 метара, а на врху је била постављена бодљикава жица. Имао је за циљ да заустави одлив Немаца на запад, јер је до 1961. године из тог дела Немачке отишло три и по милиона људи, међу њима највише академски образованих. Тако је Берлин, пре тога средиште нацистичке империје, постао симбол поделе света на два дела, а данас представља град слободе.

Рушење Зида било је последица грешке у комуникацији. Наиме, портпарол Партије није добио комплетну информацију од Политбироа да ће зид бити делимично отворен, већ је објавио да се гранични прелази одмах отварају.¹³ Пала је „гвоздена завеса“, а на Балкану су почели да ничу неки нови „зидови“. Још после Титове смрти се могао наслутити распад Југославије. Уставна концепција југословенске државе је почивала на снази Савеза комуниста Југославије (СКЈ). У највишим органима Партије се постизала политичка сагласност и то је у Титово време функционисало, али после његове смрти, у недостатку

¹¹ Д. Худелист: „Улога Ватикана у распаду Југославије“ <http://borbazaveru.info/content/view/9169/33/> (27.06.2019.)

¹² Д. Худелист, „Католичка црква у Хрватској у 20. стољећу“ http://yuhistorija.com/serbian/kultura_religija_txt00c4.html (29.06.2019.)

¹³ С. Бубњевић, „Зашто је пао Берлински зид“ <https://www.nationalgeographic.rs/vesti/4146-zasto-je-pao-berliniski-zid.html> (29.06.2019.)

ауторитета какав је Тито био, као лидер несврстаних,¹⁴ почеле су да израђају националистичке и сепаратистичке тежње.¹⁵

Падом Берлинског зида дошло је до пропасти источноевропског социјализма, а нестанком СССР – а Југославија је изгубила међународно политички значај. Током Хладног рата имала је важну улогу због алтернативног концепта социјализма који је нагризао хомогеност источноевропског блока окупљеног око СССР – а.¹⁶

Са спортског аспекта, сјајна слика коју су у зиму 1984. године послали Вучко, популарна маскота и олимпијско Сарајево, представљала је илузију да ништа неће нарушити заједничку будућност југословенских народа.

Само неколико месеци касније у свет су почеле да одлазе прве слике хулиганско – националистичких инцидената. Слогани: цигани, убиј усташе, Србе на врбе, мрзим Хајдук, све чешће су се чули на стадионима у Београду, Загребу, Сплиту, Зеници, Титограду (данас Подгорици), Осијеку.¹⁷

Превагу су, ипак и даље имали успеси југословенских спортиста. За 1987. годину се може рећи да је била најуспешнија у тој деценији. Југословени су за себе тврдили да су спортска нација, а сва дешавања те године су уливала наду да би истрајнија и искренија политичка ангажовања могла допринети очувању СФРЈ. У Загребу је одржана 14. Универзијада на којој је наступило шест и по хиљада спортиста из 122 земље. Тада је Југославија потврдила кандидатуру, охрабрена бројним комплиментима око загребачког такмичења, за организацију Олимпијских игара 1992. што је претходно промовисано на светском фудбалском првенству у Мексику 1986. године. Најјачи одјек, ипак је имао тријумф младе фудбалске репрезентације (до 20 година) на светском првенству у Чилеу. После неколико неуспешних година на репрезентативном нивоу, „златни Чилеанци“ су

¹⁴ Покрет несврстаних земаља основан је у Београду 1961. године као противтежа блоковској подели света, колонијализму и трци у наоружању. Идејни творци су били Јосип Броз Тито, председник СФРЈ, Цавахарлал Нехру, индијски премијер и Гамал Абдел Насер, председник Египта. www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/konferencije-pokreta-nesvrstanih-kada-je-beograd-bio-svet (27.06.2019.)

¹⁵ Зборник радова, Д. Ђ. Дашић, „Неки унутрашњи и међународни аспекти кризе и распада Југославије“, у 20 година од разбијања СФРЈ Београд 2011, стр. 161

¹⁶ М. Самарџић, „О југословенском социјализму“, Нова српска политичка мисао, 24. 11. 2017.

¹⁷ „Неофашизам је ту“, *ЈСЛ Спорт*, 15. мај 1990, стр. 1

вратили веру у југословенски фудбал.¹⁸ На пут нису испраћени са превеликим очекивањима, јер претходне године иста та селекција је на европском шампионату, пред домаћом публиком у Суботици, заузела тек шесто место. Осим тога, у земљи је владало уверење да одлазак у центар озлоглашеног чилеанског диктатора Пиночеа није пример омладини социјалистичке Југославије. Ту репрезентацију сјајно је водио селектор Мирко Јозић, који је касније, после утакмице Црвена звезда – Коло-коло у Токију, у децембру 1991. године, као тренер чилеанског првака за београдске медије изјавио да је успех Југославије у Чилеу његова најдража успомена и основно обележје његове професионалне, али и људске биографије.¹⁹ Била је то изјава једног Хрвата, у тренутку кад су се у Југославији увелико играле „ратне игре“, а међуљудски односи међу некадашњом браћом били потпуно нарушени.

¹⁸ Били једном златни Чилеанци <https://www.dnevno.rs/sport/bili-jednom-jedni-zlatni-cileanci-pre-tacno-30-godina-jugoslavija-je-pokorila-svet-video/> (28.06.2019.)

¹⁹ „Чиле за сва времена“, *Спортски журнал*, 10. децембар 1991, стр. 3

2. ПОЛИТИЧКА УВЕРТИРА

2.1. Устав из 1974. као најава кризе осамдесетих

Када је почео и када се завршио распад Југославије, оне од Вардара до Триглава и од Суботице до Ћевђелије, историчари са простора некадашње СФРЈ и даље немају јединствен став.²⁰ Многи као полазну тачку узимају Устав из 1974. којим је СФРЈ практично постала федерација са конфедеративним елементима. Види се то већ у уводном делу, односно основним начелима овог устава: „Народи Југославије, полазећи од права сваког народа на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење, на основу своје слободно изражене воље у заједничкој борби свих народа и народности у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији, а у складу са својим историјским тежњама, свесни да је даље учвршћивање њиховог братства и јединства у заједничком интересу, заједно са народностима са којима живе, ујединили су се у савезну републику слободних и равноправних народа и народности и створили социјалистичку федеративну заједницу радних људи – СФРЈ...Радни људи и народи и народности остварују своја суверена права у социјалистичким републикама, и у социјалистичким аутономним покрајинама.“²¹

Овај Устав је само продубио југословенску кризу, а иако је имао моћ да интервенише и спречи све што је уследило, а представљало се својеврсну „парализу“ функционисања државе, Јосип Броз Тито то није учинио.²²

По доношењу новог Устава више од 40 одсто српског становништва остало је у покрајинама, на простору на којем СР Србија практично није имала власт. Покушаји Србије да промени уставно – правни положај (1975, 1981, 1984. и 1985. године) нису

²⁰ „Када се распала Југославија“

https://www.slobodnaevropa.org/a/most_kada_se_raspala_jugoslavija/2252398.html (29.06.2019.)

²¹ „Устав из 1974.“ <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf> (22.5.2019.)

²² Љ. Димић, „Епilog: криза, распад и разбијање Југославије“, у: Срби и пропаст Југославије, Београд 2017, стр. 217

уродили плодом, а условљавали су негативне реакције из других република, стизале су оптужбе да Србија жели да сруши партијски и државни врх.²³

После демонстрација у новембру 1968. и захтева да Косово добије статус републике, жариште се примирило након доношења Устава 1974. и добијања статуса социјалистичке аутономне покрајине. Основан је Универзитет у Приштини, са којег ће у марту 1981. године кренути нове демонстрације. Почеле су као израз студентског незадовољства условима у факултетској мензи. Својеврстан вид протеста било је и подметање пожара у конаку Пећке патријаршије, да би ерупција уследила 26. марта када је у Приштину стигла Штафета младости²⁴. Демонстранти су изашли на улице са паролама, социјалним (Трепча ради – Београд се гради), али и политичким порукама (Косово република, Ми смо деца Скендер бега, војска Енвера Хоџе). Те демонстрације су озбиљно пољуљале темеље СФРЈ. На седници Председништва СФРЈ и ЦК СКЈ, одржаној 2. априла донета је одлука о проглашењу ванредног стања на Косову и Метохији и послате су јединице ЈНА да угуше побуну и успоставе ред. Тадашње власти ове протесте нису желеле да подведу под сепаратизам, већ су их окарактерисали као контрареволуцију.²⁵

2.2. Успон Слободана Милошевића

Слободан Милошевић је у политику је ушао 1983. под покровитељством Ивана Стамболића, кога ће касније немилосрдно смакнути. Врло брзо је напредовао и у мају 1986. изабран је за председника Председништва ЦК СКЈ, аутоматски је постао и до 1989. био и члан Председништва СР Србије.

У септембру 1986. Српска академија наука и уметности је припремила нарт документа, познат као „Меморандум САНУ“, на чијој је изради радило 16 академика, а бавио се, између осталом положајем Срба на Косову и у Хрватској и дискриминацијом Срба. „Све нације нису равноправне: српска нација, на пример, није добила право на

²³ Љ. Димић, „Епилог: криза, распад и разбијање Југославије“, у: Срби и пропаст Југославије, Београд 2017, стр. 218

²⁴ Титова штафета 1957. постаје Штафета младости, а Титов рођендан – 25. мај проглашен је за Дан младости. Овај празник се прослављао на стадиону ЈНА у Београду, уз слет младих из целе земље, који је представљао својеврсни сценски перформанс, да би Титу била предата штафета, која је прошла кроз целу Југославију.

²⁵ С. Љепојевић, „Kosovo Murky Reality“, Autor House, Indiana (2008), стр. 69

властиту државу. Делови српског народа, који у знатном делу живе у другим републикама, немају права, за разлику од националних мањина, да се служе својим језиком и писмом, да се политички и културно организују, да заједнички развијају јединствену културу свог народа. Незаустављив прогон Срба с Косова на драстичан начин показује да она начела која штите аутономију једне мањине (Албанци) нису примењена кад су у питању мањине у оквиру мањине (Срби, Црногорци, Турци и Роми на Косову). С обзиром на постојеће облике националне дискриминације данашња Југославија се не може сматрати модерном и демократском државом“.²⁶ Овај документ наишао је на осуду СКЈ, на челу са Слободаном Милошевићем, који га је окарактерисао као – најцрњи национализам, мада су се касније, са успоном Милошевића, појавиле информације да управо он стоји иза и као наручилац.²⁷

У пролеће, тачније 24. априла 1987. године Милошевић је био у Косову Пољу са задатком да разговара са незадовољним Србима и Црногорцима, који су били изложени свакодневној тортури косовских Албанаца. Отишао је у јужну српску покрајину уместо Ивана Стамболића, тадашњег председника Председништва СР Србије. Отишао и – ушао у историју. На Косову га је дочекало око 15 000 људи и док је трајао састанак у Дому културе напољу је дошло до комешања и сукоба са полицијом, коју су претежно чинили Албанци. Милошевић је изашао и на повике људи да их бију, изговорио антологијску реченицу: „Нико не сме да вас бије“, која га је определила као „вођу народа“.²⁸ Критичари су га окарактерисали као српског националисту, присталице као српског патриоту.

На Осмој седници ЦК СКЈ одржаној 23. и 24. септембра 1987. дошло је до дефинитивног разлаза Слободана Милошевића и Ивана Стамболића, који је у децембру смењен са функције председника Председништва СР Србије. Милошевићева победа на Осмој седници ЦК СКЈ пропраћена је паролом „Ој Србијо из три дела, поново ћеш бити цела“. Уследила је, током 1988. године и у пролеће 1989. године, серија митига, такозвано „догађање народа“. У Новом Саду су демонстранти гађали зграду покрајинске скупштине јогуртом, отуд назив „Јогурт револуција“. Малтене није било града у Србији и

²⁶ Меморандум САНУ, www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf (28.06.2019.)

²⁷ В. Крстић, „Меморандум САНУ – 30 година после (2)“ <http://www.pecat.co.rs/2017/12/memorandum-sanu-trideset-godina-posle-2/> (28.06.2019.)

²⁸ Љ. Димић, „Епilog: криза, распад и разбијање Југославије“ у: Срби и пропаст Југославије, Београд 2017, стр. 222

покрајинама у којем није одржан митинг, наводно спонтан, а циљ је био смена функционера из Црне Горе, Војводине и са Косова и та „чистка“ је названа Антибирокупатска револуција. Ови митинзи у режимским медијима су називани митинзима истине, или митинзима солидарности (са Србима на Косову). Војвођанска влада је под овим притиском поднела оставку 6. октобра 1988. године, а 11. јануара 1989. после другог митинга у Титограду (данашњој Подгорици), оставку је поднело црногорско руководство.²⁹ На тај начин Слободан Милошевић је добио превласт у председништву СФРЈ.

Амандманима на Устав из 1974. године, 28. марта 1989. Скупштина Србије укида висок степен аутономије тадашњим САП Војводини и Косову, враћајући их у државно – правни оквир СР Србије, а 28. септембра 1990. Скупштина Србије је усвојила Устав Републике Србије.³⁰

Говор на Газиместану, 28. јуна 1989. у оквиру обележавања 600 година од Косовске битке: „Шест векова касније, данас, опет смо у биткама. Оне нису оружане, мада и такве нису још искључене“ многи аналитичари оквалификовали су као почетак српске националистичке кампање. Култ новог вође јачао је аутократску власт.³¹ Од југословенских државника и страних дипломата у СФРЈ на Газиместану се нису појавили само Стипе Шувар, председник Председништва СК Хрватске и Ворен Цимерман, амерички амбасадор, кога је Милошевић касније „казнио“, није хтео месецима да га прими као председник Србије. У свим ретроспективама Газиместана реченица о биткама је кључна, мада је касније, и на суђењу, у Хагу Милошевић демантовао да је митинг на Газиместану био уперен против албанског становништва на Косову.

После Газиместана, Слободан Милошевић је планирао за 1. децембар 1989. „митинг истине“ у Љубљани, али словеначка влада је одлучила да забрани на својој територији Антибирокупатску револуцију. Одговор Србије био је увођење економске блокаде.

²⁹ И. Чоловић, „Све је почело у Србији?“ <https://pescanik.net/sve-je-pocelo-u-srbiji/> (28.06.2019.)

³⁰ Љ. Димић, „Епilog: криза, распад и разбијање Југославије“, у: Срби и пропаст Југославије, Београд 2017, стр. 223

³¹ Фељтон Десет година Слободана Милошевића у десет слика: Газиместан 1989 – место где су најављене битке https://www.vreme.com/arhiva_html/454/10.html (28.06.2019.)

Од 20. до 22. јануара 1990. одржан је 14. ванредни конгрес СКЈ, који су напустили Словенци и Хрвати пошто је српско руководство одбило њихов предлог о формирању конфедерације. Срби су се залагали за централизовање државе, по систему „један човек – један глас“, док су Словенци били за конфедерацију, како државе, тако и Партије и предлагали су стварање Савеза радничких савеза комуниста.³² Рад Конгреса је, иначе био подељен у три комисије: за привредну реформу, за политичку реформу и за реформу СКЈ. Сукоб српске и словеначке концепције уређења Југославије и Партије доминирао је радом свих комисија, па је босанскохерцеговачки делегат Раиф Диздаревић, истичући да је Југославија већ дуже време оптерећена сукобом руководства СК Србије и СК Словеније, позвао да кроз конструктивне и директне разговоре реше неспоразуме.³³ На Конгресу је требало да буде усвојена Декларација СКЈ.³⁴ Чак 458 амандмана је упућено на Декларацију, а после вишечасовног гласања сви предлози словеначке делегације су одбачени, чак и онај да се прекине економска блокада из Србије. На крају изјашњавања о амандманима Цирил Рибичич је, констатујући да је видљиво да се не жели прихватити словеначка иницијатива о Савезу савеза, истакао да су се стекли услови да делегати из Словеније напусте Конгрес. И тако је после дводневних вербалних сукоба делегација Савеза комуниста Словеније 22. јануара навече напустила конгресну салу Сава центра. За њима су изашле делегације Хрватске, Македоније, БиХ. Тако се распао СКЈ.

Уследиле су демонстрација на Косову, током којих је тражено је ослобађање Азема Власија, а потом су 31. јануара београдски студенти пред Скупштином СФРЈ демонстрирали уз паролу „Не дамо Косово“. Припадници Здруженог одреда милиције ССУП из Словеније 6. фебруара су напустили Косово. „Вељко каже: За све је крив Горбачов. Веома је јефтино продао идеју социјализма и комунизма“.³⁵

Те 1990. године одржани су у свим републикама вишестраначки избори. 8. марта 1990. Скупштина Социјалистичке Републике Словеније је изгласала амандмане на Устав СР Словеније по којима се из имена републике брише „социјалистичка“. Месец дана касније одржани су први послератни вишестраначки избори, а изазност је била 83,5 %.

³² Савез комуниста Југославије, <http://www.kp.rs/savez%20komunista%20jugoslavije.html> (28.06.2019.)

³³ Борба, 22.01. 1990, стр. 3

³⁴ Комунист, „Нови пројекат за демократски социјализам и Југославију“, 19.01.1990.

³⁵ Б. Јовић, „Последњи дани СФРЈ“, Крагујевац 1996, стр. 108, www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Hronologija%20dogadjaja%201966-2006.pdf (28.06.2019.)

Одржани су по Уставу из 1974. па се гласало за три већа, Друштвено – политичко, Савет општина и Савет удруженог рада. На парламентарним изборима победио је ДЕМОС (Демократска опозиција Словеније) са око 55 % гласова. ДЕМОС је била коалиција десничарских и националистичких шест странака формираних током 1989. и 1990. године: Словенски демократски савез (СДЗ), Социјалдемократски савез Словеније (СДЗС), Словенски кршћански демократи (СКД), Словенски сељачки савез, Словенска обртничка странка, Зелени Словеније, које су се удружиле да би свргле с власти комунисте.³⁶

Истовремено, одржани су и председнички избори (за председника Председништва) на којима је у другом кругу победио Милан Кучан. На листи за председника Председништва била су четворица кандидата, а на листи за четири члана Председништва – 12 кандидата.

После Словеније, 22. априла одржани су избори у Хрватској. Победила је, у другом изборном кругу, Хрватска демократска заједница (ХДЗ) са 42 % гласова и захваљујући већинском систему добила је две трећине посланичких места у сва три већа Сабора, испред СКХ – СДП са 26 % и Коалиције народног споразума КНС са 15 %.³⁷ За председника Председништва је изабран Фрањо Туђман.

Током прва два дана јула у Србији је одржан референдум са питањем: „Да ли прихватате да се прво донесе нов Устав, а онда распишу први вишестраначки избори“. Од 78 % изашлих гласача, потврдно је одговорило 96,8%. Тако је Србија била једина република у СФРЈ која је прво донела Устав (28.09.), па онда расписала изборе.

У Македонији је први круг избора одржан 11. новембра 1990. На изборе је изашло 84,8% гласача, а победила је опозициона ВМРО – ДПМНЕ и освојила 38 посланичких мандата, испред Савеза комуниста Македоније – Партије за демократски преображај (реформисаног СКМ).³⁸ На конститутивној седници почетком 1991. за председника Председништва је изабран Киро Глигоров.

³⁶ М. Кривиц, *Избори у Словенији 1990*, Политичка мисао, 1990, стр. 19 - 27

³⁷ Архива избора Републике Хрватске <https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/parlament-1990>

³⁸ Е. Азири, „Изборни системи и избори у Републици Македонији“, Политичке перспективе, чланци и студије, стр. 10 - 12

Седам дана касније избори су одржани и у Босни и Херцеговини. Највише мандата освојиле су националне партије: Странка демократске акције (86), Српска демократска странка (72) и Хрватска демократска заједница (44).³⁹ На изборима за седмочлано председништво највише гласова освојио је Фикрет Абдић (СДА), испред Алије Изетбеговића (СДА), али договором лидера три националне странке за председника Председништва изабран Алија Изетбеговић.

9. децембра одржани су избори у Србији и Црној Гори. У Србији је на изборе изашло 71,49% бирача, а победила је Социјалистичка партија Србије (реформисани Савез комуниста Србије) и освојила 194 посланичка мандата, испред Српског покрета обнове – 19 мандата и Демократске странке са 7 мандата. Осталим странкама припало је 30 мандата. (бирало се укупно 250 посланика) На листи за председника републике била су 32 кандидата, а победио је Слободан Милошевић у првом кругу са 65,34%, док је Вук Драшковић освојио 16,40% гласова.⁴⁰

У Црној Гори на изборе је изашло 75,69 % гласача, а убедљиво је победио Савез комуниста Црне Горе и освојио 83 посланичка места, односно двотрећинску већину захваљујући изборном закону који се заснивао на пропорционалном принципу. Савез реформских снага Југославије за Црну Гору је био други по броју освојених гласова и припало му је 17 мандата.⁴¹ У другом кругу за председника Председништва Црне Горе изабран је Момир Булатовић, вођа црногорских комуниста.

У четири од шест југословенских република, победила је опозиција и то је био један од „путоказа“ ка распаду СФРЈ.

Словенија и Хрватска су прогласиле независност 25. јуна 1991. Два дана касније почео је рат у Словенији. Сукоби између Хрвата и Срба у Хрватској кренули су раније, а распламсали се током августа и септембра 1991. када су се сукобили Срби из Хрватске и ЈНА са једне и новоформирана хрватска војска са друге стране. Са етничким национализмом креће и еволуција насиља у спорту, посебно међу фудбалским навијачима.

³⁹ Први избори у БиХ (1990. година) <https://micromreza.com/index.php/vijesti/politika-ekonomija/484-prvi-izbori-u-bih-1990-godina> (01.07.2019.)

⁴⁰ В. Гоати, „Избори у СРЈ од 1990 – 1997“, Око избора, ЦЕСИД, 1997, стр. 10 - 14

⁴¹ В. Гоати, „Избори у СРЈ од 1990 – 1997“, Око избора, ЦЕСИД, 1997, стр. 18 - 19

3. ЈУГОСЛОВЕНСКИ ХЕЈСЕЛ

3.1. Насиље у спорту

По једној теорији термин хулиган настао је по презимену Ирца Патрика Хулихана, ситног лопова који је живео у Лондону.⁴² По другој, овај термин потиче из презимена измишљене ирске породице, која је била склона насилном понашању.⁴³ Као колевка фудбала, Енглеска је и колевка хулиганизма. Има забележених примера насиља на утакмицама и у претходним вековима, али се настанак хулиганизма везује за осамдесете године 20. века, када су тамошње навијачке групе почеле да користе ТВ преносе за демонстрацију силе и „моћи“ и врло брзо су постале узор навијачким групама широм Европе.

У Енглеској су те групе организоване углавном из спортских мотива, ради навијања, навијачи су се окупљали у пабовима, уз пиће и потом одлазили организовано на утакмице. Касније, током економске кризе, хулиганизам је попримио обележја класне неједнакости, а у хулигане се сврставају углавном припадници радничке класе.⁴⁴ У Италији су се појавили Ултраси, одлично организоване навијачке групе, које су често биле повезиване са политиком и врло расистички настројене.

И навијачке групе у СФРЈ, посебно клубова „велике четворке“ – Црвена звезда, Партизан, Динамо и Хајдук, постају све организованије и опасније.

Сукоби навијача почели су све чешће да имају крвави епилог и бројне жртве. Дана 29. маја 1985. пред почетак утакмице финала Купа европских шампиона у Бриселу, на стадиону Хејсел, између Ливерпула и Јувентуса, дошло је до великог сукоба навијача и једне од највећих трагедија у историји фудбала, чији је епилог био 39 мртвих и више од 600 повређених.

⁴² „Хулиганство као појава и хулигани као обични млади људи“ <http://savremenisport.com/teorija-sporta/sportska-publika/14/370/huliganstvo-kao-pojava-i-huligani-kao-obicni-mladi-ljudi> (29.06.2019.)

⁴³ „Хулиганизам у Србији“ <http://sportindeks.rs/huliganizam-u-srbiji/> (30.06.2019.)

⁴⁴ М.Ђорић, „Хулиганизам – Насиље и спорт“, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2012, стр. 82-83.

Након те катастрофе, премијерка Велике Британије, Маргарет Тачер, је прихватила да је кривица енглеска и кренула у обрачун са хулиганизмом. Врло успешан, похапшене су вође група – банди, донет је ригорозан закон по којем је инцидент за последицу имао аутоматски одлазак у затвор, а сви познати изгредници морали су се јављати у полицију пре почетка утакмице, многим је и забрањиван приступ стадиону.⁴⁵ Тако да данас на енглеским стадионима навијачи седе тик уз терен, без икакве заштитне ограде.

Спорт окупља милионе људи и има много више присталица него било која светска политичка партија, али спорт и политика се често преплићу. Спорт се користи за промоцију и прикупљање поена амбициозних политичара, а национализам у спорту постаје политичко средство за остваривање циљева, посебно у земљама источног блока након пада комунистичког режима.

Национализам је, ипак присутан и на осталим светским меридијанима. Корени су му у друштено – економским, економско – политичким и елементима друштвене културе. Национализам подстичу следећи фактори:

- низак ниво општег материјалног и културног развоја
- низак ниво друштвено – културне свести
- развој демократских и политичких традиција
- постављање и решавање националних питања
- услови вишенационалних средина
- однос према мањинама
- права човека и грађанина и друга људска права.⁴⁶

Осим великог ривалства између клубова „велике четворке“ на све чешће инциденте на утакмицама у периоду распада Југославије највећи утицај има међунационална и политичка нетрпељивост.

⁴⁵ Недељник, „*Не, Маргаре Тачер није рекла „склоните ми ту стоку, тај олош са стадиона“*“ <https://arhiva.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/ne-margaret-tacer-nije-rekla-sklonite-mi-tu-stoku-taj-olos-sa-stadiona> (29.06.2019.)

⁴⁶ Д. Вејновић, „*Социологија спорта*“, Универзитет Бања Лука, Факултет физичког васпитања и спорта, Бања Лука 2006, стр. 90

Улога и моћ медија у интерпретацији инцидената са спортских терена, посебно у време дигиталних медија, када се информација буквално у реалном времену трајања догађаја, може саопштити било коме, на било којој тачки планете, је велика и вишеструка, јер новинари, осим пуког преношења, често и коментаришу одређену тему, врше селекцију речи и слике и могу да појачају реакцију конзумента медија.

3.2. Црна максимирска ноћ

Успела је фудбалска репрезентација под вођством селектора Ивице Осима да кроз квалификације избори пласман на светски шампионат у Италији 1990. године⁴⁷, а фудбал је увелико у том периоду био средство за испољавање политичких амбиција преко све агресивнијих навијачких група. Вербалне увреде са трибина су почеле да прерастају у физичке обрачуне навијача. И само се чекало када ће и где то безумље кулминирати на најбруталнији начин.

„Југословенски Хејсел“ десио се 13. маја 1990. на Дан безбедности, на стадиону Максимир, на утакмици Динамо – Црвена звезда, која није ни одиграна. Само десетак дана раније, на првим вишестраначким изборима у Хрватској победио је Фрањо Туђман и ХДЗ.⁴⁸ Овим изборима претходила је кратка медијска кампања, која је за циљ имала и да „пробуди“ националну свест бирача у Хрватској. „Новински дискурс је у предизборној кампањи припомогао додатном заоштравању већ нарушених међунационалних односа“.⁴⁹

У обрачуну навијача Динама Бед блу бојса и полиције, који је трајао 45 минута, било је око 200 повређених, више од пола су били полицајци, а причињена је и велика материјална штета. Не само на стадиону, већ пре тога и у самом граду. Срећом, нико није изгубио живот, а свет је обишла, касније вишеструко награђивана фотографија Емила Ваша, фоторепортера београдске *Политике*, на којој се види репрезентативац Звонимир

⁴⁷ ФИФА светско првенство 1990. у Италији <http://www.reprezentacija.rs/fifa-svetsko-prvenstvo-1990-u-italiji/> (29.06.2019)

⁴⁸ Синтезис, Тема броја: Југославија, „Етнизација политике у Хрватској и Босни пред ратни распад Југославије“ <http://www.sintezis.org/wp-content/uploads/2014/01/Sintezis-V-1.pdf> (29.06.2019.)

⁴⁹ Д. Пауковић, „Предизборна кампања у Хрватској 1990. у светлу хрватског и српског новинарства“, Центар за политиколошка истраживања, Загреб 2008, стр. 30

Бобан, играч Динама, како удара полицајца (касније се сазнало да је у питању Рефик Ахметовић).

Слика 1 Бобан удара полицајца (Емил Ваш, Политика)

Нереди су почели и пре доласка на стадион, на загребачким улицама, Тргу бана Јелачића. Из Београда је стигло око 2500 навијача предвођених Жељком Ражнатовићем Арканом⁵⁰, али већи део навијача полицијске снаге су спровеле до стадиона. Заговорници тезе да је инцидент био испланиран исту поткрепљују чињеницом да је на стадиону, у сектору где су били Динамови навијачи било много каменица, којима су гађали присталице Црвене звезде.⁵¹

Београдски *Спорт*, дан после загребачког инцидента, на насловној страни издваја „Рат у Максимиру: меч није ни почео“. Описујући немиле сцене извештачи *Спорта* нису имали дилему ко је крив и ко је први почео: „лоши момци“ из Загреба су канонадом камења засули Звездине навијаче, потом провалили заштитну ограду и улетели на терен, где су се сукобили са полицијом. Истовремено је кренуло скандирање Динамових навијача који су остали на трибинама „ха – де – зе, ха – де – зе“.⁵² Звездини фудбалери и

⁵⁰ Жељко Ражнатовић Аркан је у Загребу седео на клупи Црвене звезде, задужен наводно за безбедност екипе, реално био је вођа навијача.

⁵¹ „Рат у Максимиру: меч није ни почео“, *ЈСЛ Спорт*, 14. мај 1990, стр. 2

⁵² „Рат у Максимиру: меч није ни почео“, *ЈСЛ Спорт*, 14. мај 1990, стр. 1

стручни штаб су се повукли у свлачионицу, а домаћи играчи су остали на терену, појединци чак и ушли у физички обрачун са полицајцима. Репортери су пренели причу из свлачионице гостију, разговарали са тренером Црвене звезде, Драгославом Шекуларцем, који је био јасан да је организација утакмице била лоша, уз опаску да је срећа што је његов тим још раније обезбедио титулу. Капитен загребачких „модрих“ Звонимир Бобан је, правдајући се због туче у којој је учествовао, нагласио да су полицајци њега прво ударили.⁵³ *Спортови* новинари, описујући дешавања са трибина и терена стадиона у Загребу закључили су да би Максимир требало да буде суспендован бар на годину дана, а Динамо примерено кажњен за скандал, незапамћен у историји нашег најпопуларнијег спорта.

Апострофирајући недовољан број полицајаца, Звездин капитен, Драган Стојковић Пикси је констатовао да би ретко ко извукао живу главу да је дерби одлучивао о шампиону.⁵⁴ Београдски извештачи са неодиграног дербија сведоче и о дивљању Звездиних навијача на загребачким улицама, разбијању излога, паљењу плаката са Туђмановим ликом, реакцијама грађана Загреба и страху међу њима⁵⁵, али и тврде да су присталице Динама, Бед блу бојси, најавили да ће прекинути утакмицу. До ње, међутим, није ни дошло. Пренете су и изјаве председника Динама, Зденка Махмета и секретара Црвене звезде Владимира Цветковића. Махмет је оптужио навијаче гостију, Цветковић изразио жаљење због инцидента. Из Црвене звезде су замерили домаћину што се дуже од три сата, док су били заробљени у свлачионици, буквално страхујући за живот, нико није појавио да их обиђе, пита како су, потврди да неће бити изложени линчу разуларане масе, која је нереде са стадиона пренела на улице главног града Хрватске.

Политика на насловној страни од 14. маја 1990. цитира извештај хрватског СУП – а и извлачи наслов „Навијачи Динама започели кавгу“. У поменутом извештају, који је у писаној форми подељен новинарима, између осталог стоји да је после нереда на улицама Загреба, а пре предвиђеног термина за почетак утакмице, приведено 55 навијача Црвене звезде, али да је инцидент на стадиону почео када су навијачи Динама почели да бацају камење и комаде одломљеног бетона према присталицама гостујуће екипе. У наставку

⁵³ „За све крива милиција“, *ЈСЛ Спорт*, 14. мај 1990, стр. 3

⁵⁴ „Стојковић: Срамота! Катастрофа!“, *ЈСЛ Спорт*, 14. мај 1990, стр. 4

⁵⁵ „Навијачи исцепали Туђмана“, *ЈСЛ Спорт*, 14. мај 1990, стр. 4

приче, инцидент и слика демолираног Максимира се описује као страва и ужас.⁵⁶ Нечувени инциденти, који су потрајали 45 минута, колико једно полувреме, најилустративније су сажети у наслову са 19. стране „Хејсел на Максимиру“ на којој се описује хронологија сукоба и обрачун капитена Динама Звонимира Бобана са полицијом, уз фотографију на којој се види Бобанова демонстрација карате ударца над припадником полиције.

На насловној страни загребачких *Спортских новости* 14. маја је доминирао наслов „Навијачи Црвене звезде свјесно изазвали најтежи инцидент“. На ударним странама налази се текст, у коме је делегат утакмице Љубомир Брацановић образложио одлуку да се утакмица не игра,⁵⁷ а капитен Динама Звонимир Бобан објашњавао да је стао у одбрану навијача и својих играча. Оптужио је капитен домаћег тима и актер нереда полицију, која је тукла присталице Динама, док су навијачи Црвене звезде, највећи кривци по њему, седели на трибинама као у галерији и мирно посматрали. У изјави за *Спортске новости* Бобан је рекао да је и сам добио пендреком по глави и да му је тада „пао мрак на очи“. Пренете су и изјаве фудбалера Црвене звезде, капитена Драгана Стојковића Пиксија и Роберта Просинечког, који је управо из Динама прешао у редове Црвене звезде. Звездин Загрепчанин је, очајан због дешавања на терену у Максимирској шуми, закључио да су овом приликом сви поражени. Загребачки репортери, преносећи слике ужаса су закључили: „За крај описа на загребачком стадиону одабрали смо један детаљ: у поплави застава на трибинама није примијећена ни једна са црвеном звијездом. Очито се та „стварчица“ која је 45 година симболизирала пут у социјализам, сматра прошлошћу⁵⁸. Из Динама су оптужили полицију да није правовремено интервенисала, а учинио је то и главни уредник загребачког спортског дневног листа⁵⁹, док су из полиције тврдили да ни на једној утакмици до тада није ангажовано толико људи за обезбеђење.⁶⁰

Забележена је и прича са навијачима БББ, који су водили прави рат са полицијом, окривљени су навијачи Црвене звезде, а репортер са загребачких улица је у том општем метежу пронашао и једног навијача Динама из Београда (!?), који је из главног града

⁵⁶ „Масовна туча на стадиону у Загребу“, *Политика*, 14. мај 1990, стр. 16

⁵⁷ „Тражио сам појачане мјере сигурности – то није учињено“, *Спортске новости*, 14. мај 1990, стр. 2

⁵⁸ „Ескалација мржње и насиља“, *Спортске новости*, 14. мај 1990, стр. 3

⁵⁹ „На ногомету мржње и рата“, *Спортске новости*, 14. мај 1990, стр. 2

⁶⁰ „Досад најјаче осигурање“, *Спортске новости*, 14. мај 1990, стр. 2

наводно допутовао са Звездиним присталицама и испричао новинару *Спортских новости* да су навијачи из Београда имали ножеве, пајсере и да су били „набијени“ рушилачким намерама, а истовремено је констатовао да су током пута били коректни, изузев што су на железничким станицама оглашавали по националном основу.⁶¹ На последњој страни је фоторепортажа која сведочи о ужасу на стадиону у Максимирској шуми, а штета је процењена на 300 000 немачких марака.

Политичку конотацију нереда на Максимиру први је апострофирао Младен Ведриш члан Динамовог Извршног одбора, али и члан председништа Фудбалског савеза Југославије и хулигански пир назвао „ногOMETНОМ Петровом гором“⁶² Уместо да први „спусти лопту“, јер је био и савезни функционер, Ведриш је оптужио полицију да води да води политику.

Слика 2 Стампедо на терену Максимира (фотодокументација Политике)

⁶¹ „Тужна загребачка недеља“, *Спортске новости*, 14. мај 1990, стр. 3

⁶² Срби су 4. марта 1990. на Петровој гори, на Кордуну, организовали митинг под називом „Народни збор братства и јединства“, као подршка опстанку СФРЈ, тражећи равноправност за Србе у Хрватској. Хрвати су тај митинг окарактерисали као хушачки према хрватским властима.

Слободна Далмација на насловној страни истиче „Пакао у Максимиру“, а у спортском одељку преноси изјаве капитена обе екипе, Звездиног Драгана Стојковића – Пиксија, који стоји на становишту да је на утакмици било мало полицајаца, док је Звонимир Бобан оптужио полицију да је била насилна према домаћим навијачима.⁶³ *Слободна Далмација* пренела је изводе из службеног записника, изјаве судија, који се нису ни појављивали на терену и делегата Љубомира Брацановића, који је напоменуо да су нереди кренули са јужне трибине, где су били смештени Звездини навијачи, али и који су Динамови играчи учествовали у тучи.⁶⁴

Насловном страном *Спорта* од 15. маја доминира наслов „Неофашизам је ту“. У централном тексту, преносећи међусобне оптужбе, без жеље да се умањи кривица и Звездиних навијача, следи констатација да је у неодиграном дербију „погубљен“ југословенски фудбал. Најбољи југословенски фудбалер и капитен Црвене звезде Драган Стојковић - Пикси је, истовремено, најављујући одлазак у иностранство, изразио забринутост за своје колеге.⁶⁵ О политичкој позадини дешавања сведочио је Жељко Ражнатовић Аркан, који је био део Звездине експедиције. Он је у авиону, у повратку из Загреба, све објаснио као план да се полиција покаже неспособном, како би дошло до „чистке“ и смене српских кадрова.⁶⁶ На четвртој страни *Спорт* је донео сведочења навијача, које су репортери овог листа сачекали на железничкој станици по повратку уз Загреба. Јавности су презентовани и закључци са састанка Извршног одбора београдског клуба. Оцењујући да њихови навијачи овом приликом нису криви за инциденте на стадиону Максимир, Драган Џајић, директор Црвене звезде, је закључио да треба да их узму у заштиту. Чedomир Петровић, председник Извршног одбора, није хтео да се упушта у то да ли је крив Динамо као организатор утакмице, или полиција, али је осудио став Динама да су криви Звездини навијачи, иако постоји званичан закључак полиције да су инцидент изазвале присталице домаће екипе. Петровић је и самокритичан и закључује да

⁶³ „Срамота, катастрофа“, *Слободна Далмација*, 14. мај 1990, стр. 13

⁶⁴ „Почело с југа“, *Слободна Далмација*, 14. мај 1990, стр. 13

⁶⁵ „Неофашизам је ту“, *ЈСЛ Спорт*, 15. мај 1990, стр. 3

⁶⁶ „Све је то монтирано“, *ЈСЛ Спорт*, 15. мај 1990, стр. 3

убудуће, као клуб, треба да пораде на сузбијању националистичког навијања, јер то не треба да буде имиџ Црвене звезде.⁶⁷

Спорт је пренео и закључке са Извршног одбора загребачког прволигаша у којем доминирају ставови да је заказала служба задужена за обезбеђење утакмице, а да су немири последица хулиганског понашања навијача гостујуће екипе.

Два дана после неодиграног дербија *Политика* се бави и политичком позадином инцидента. Уследило је подсећање да Фрањо Туђман, нови хрватски лидер, има искуства у злоупотреби фудбала у политичке сврхе из периода док је био у Партизану. Тада се замерио навијачима Партизана, између осталог, због одлуке да све екипе овог спортског друштва уместо дотадашњих плаво - црвених, убудуће носе црно – беле дресове. По доласку на власт у Хрватској Туђман је, остало је записано на страницама *Политике*, обезбедио, односно платио да се Бед блу бојси масовно учлане у ХДЗ, а на овој утакмици је требало да добије масовну подршку навијача, као доказ и одраз моћи и политичке снаге у „лијепој њиховој“.⁶⁸ Дописник из Загреба је уз тврдње да се знало за претње Бед блу бојса да ће прекинути утакмицу навео да „младе усијане главе“ навијача оба тима вероватно нису знали коју су игру играли, изражавајући сумњу да је поента немира била смена српских кадрова у редовима хрватске полиције.⁶⁹

Политика је донела и исповест потпуковника Миладина Ристића, дугогодишњег члана руководства загребачких „модрих“ и у последње три године председника Комитета за ОНО, ДСЗ и цивилну заштиту у Динаму. Сведочећи о дешавањима у Максимиру он је рекао да су нереди били очекивани после утакмице и да су на то били спремни, а како су кренули пре него што се лопта уопште нашла на терену, пошао је да тражи појачање од полиције. Није успео да телефонира, осујетила га је група „снагатора“, а заштитила, на срећу полиција. Покушао је Ристић да упозори председника Динама Махмета да ће неко због свих дешавања морати да одговара, на шта је добио одговор да му је отказ већ спреман. Касније је, испричао је Ристић за *Политику*, сазнао да је првом човеку Динама наређено да не доводи појачање. Истичући да и разуме Махмета, јер наступило је

⁶⁷ „Звезда брани своје навијаче“, *ЈСЛ Спорт*, 15. мај 1990, стр. 5

⁶⁸ „Дивљање је било наручено“, *Политика*, 15. мај 1990, стр. 16

⁶⁹ „Сценарио за чистку СУП – а“, *Политика*, 15. мај 1990, стр. 16

Туђманово доба мржње, на питање: да ли су играчи знали шта се спрема, Ристић је оптужио директора клуба Велимира Зајца и капитена Звонимира Бобана: „Зајец је знао, јер је два дана раније одржан састанак са њим, знао је и Бобан, који је био коловођа“.⁷⁰ Ристић се првим возом, после инцидента у Максимиру, вратио у Србију, а после објављивања његове исповести у штампи почеле су да му стижу претње из Загреба, о чему је накнадно причао.

У издању од уторка 15. маја 1990. на насловној страни загребачких *Спортских новости* доминирају два наслова „Милиција интервенирала прекасно и погрешно“ и „Тко је одговоран?“ Из пера главног и одговорног уредника уследио је текст у којем, између осталог стоји: „Инцидент су зачели, свјесно и намјерно, с унапред јасним планом да то остваре, навијачи Црвене звезде“.⁷¹ И Извршно вијеће Сабора СР Хрватске је оптужило полицију, пре свега да је реаговала касно и погрешно, иако је загребачки СУП на лице места послао четири пута већи број полицајаца, него што су из Динама у првом тренутку тражили. Са тог састанка подсетили су на хронологију догађања и навели да су први нереди на стадиону, кренули са трибине где су били смештени Динамови навијачи, који су почели да каменују противничке, али и припаднике милиције на атлетској стази. Антун Миловић, председник Извршног одбора Сабора је инсистирао на одговорима на три питања: зашто се није интервенисало у делу стадиона где су били смештени навијачи Звезде, да ли је било довољно полицајаца и да ли су грешили. Пражњење трибина се ретко практиковало, зато организатори утакмице, плашећи се стампеда Звездиних присталица и још већих нереда, то нису тражили и у том смислу реакција полиције је закаснила, а тек је требало да уследе истраге да ли је било прекорачења овлашћења од припадника органа јавног реда и мира. Интересовало је већнике и зашто су Звездини навијачи после дивљања у граду по доласку у Загреб уопште пуштени на стадион, на шта је Вилим Мулц, хрватски министар унутрашњих послова одговорио: „Не браним навијаче Звезде, њихово понашање било је оличење вандализма, али навијачи Динама су раније дошли под удар (оп. палица)

⁷⁰ „Спречен долазак појачања“, *Политика*, 15. мај 1990, стр. 21

⁷¹ „Тко је одговоран“, *Спортске новости*, 15. мај 1990, стр. 2

зато што су раније и провалили ограду. Слажем се да гостујуће симпатизере није требало пустити на стадион, међутим – то је сада лако рећи, послје битке лако је бити генерал“.⁷²

Пренеле су *Спортске новости* 15. маја изводе из београдских медија, али доминирају оптужбе на рачин Звездиних навијача, а у једном од ударно пласираних текстова се закључује да је време за оставке у хрватском МУП – у, од министра Мулца, па наниже, односно да треба да оду сви који су „...прорачунатим понашањем довели до ескалације национализма и који су штитили навијаче из Београда, а иживљавали се на властитим суграђанима...“⁷³

Слободна Далмација се 15. маја и даље детаљно бави збивањима са неодиграног дербија Динамо – Црвена звезда, а међу бројним текстовима сличне садржине онима из *Спортских новости*, пажњу привлачи савет сплитској деци. Новинар полази од тога да није важно ко је почео, већ шта је уследило. „Максимиру ми је бија минијатура, предигра, најаву Румуније. Не само Темишвара и Букурешта него Тиргу – Муреса (града у којем су се клали Румуни и Мађари)“. Зато аутор тих редова поручује Хајдуку да не води навијаче у Београд, на предстојећу утакмицу финала купа са Црвеном звездом, јер би то могао да буде опасан излет.⁷⁴

Како су током два дана после „Југословенског Хејсела“ извештавала српска и хрватска штампа? Први дан београдски *Спорт* и *Политика* су се трудили да професионално, из више углова сагледају инцидент на Максимиру, помињући и дивљање Звездиних навијача. На супротној страни *Спортске новости* и *Слободна Далмација* су главног кривца за дешавања у Загребу видели на српској „источној“ страни, у навијачима Црвене звезде, али и у полицији која је селективно реаговала, односно тукла само Динамове навијаче. (у Загребу је тада преовладавало мишљење да гро полиције чине Срби)

Другог дана навијачки настројени су постали и у београдској штампи, па је Црвена звезда узела у одбрану своје навијаче, а почела је да се разматра политичка позадина инцидента. За хрватски „тисак“ дилеме уопште није било – дошло је време за „чистку“ у

⁷² „Двије кардиналне погрешке СУП – а“, *Спортске новости*, 15. мај 1990, стр. 3

⁷³ „Вријеме за оставке“, *Спортске новости*, 15. мај 1990, стр. 5

⁷⁴ „Чувајте се, дицо“, *Слободна Далмација*, 15. мај 1990, стр. 1

загребачкој полицији. Одређену дозу поштовања новинарске етике представљали су наводи из београдске штампе.

У наредним данима настављена је полемика на новинским ступцима, а светло дана угледао је један текст као „глас разума“. На страницама *Слободне Далмације* колумниста овог листа је апеловао на све из Црвене звезде и Динама да, макар благо, помену и своју кривицу, а медије је позвао да „спусте лопту“ у интересу истине, објективне и квалитетне информације.⁷⁵

Слика 3 Полиција „у акцији“ против БББ (фото Ултрас - Тифо)

Огласиле су се, у духу вишестраначја и политичке странке из Хрватске. ХДЗ је поставила питање зашто сукоби нису разбијени када је почело оргијање, што је у ствари била поновљена прва изјава Стјепана Месића, генералног секретара ХДЗ, која је на ТВ Загреб била емитована исто вече. Хрватска странка права је затражила да Ногометни савез Хрватске иступи из државног и захтевала смене у полицији. Хрватска демократска странка је „гласала“ за смену „редарства Вилима Мулца“, Хрватски мировни покрет је догађаје са Максимира оценио као „насртај српских шовиниста на слободу, мир и суверенитет Хрватске“, док је ЦК СКХ – странка демократских промена осудила вандалско понашање и тражила утврђивање одговорности.⁷⁶ Реаговали су савези

⁷⁵ „Паклени круг“, *Слободна Далмација*, 17. мај 1990, стр. 22

⁷⁶ „Тренирање шовинизма“, *ЈСЛ Спорт*, 17. мај 1990, стр. 7

омладине из многих градова. Било је чак и предлога да се у духу помирења одигра пријатељска утакмица.⁷⁷

Управо из реакција политичких странака, ако се пре тога и могло сумњати, постало је све јасно, а маске су пале. Максимир је био припреман и морао се десити и немају везе са тим фудбалери, па ни хулигани, којима су политичари и њихови „сателити“ дали камење, а сутра већ и неко убојитије оружје. Прекрајање граница и растурање Југославије је почело.

У међувремену, новинска кућа *Политика* се проширила, на медијском небу појавио се *Спортски журнал*, а и на страницама новог спортског листа нашао се „максимирски ехо“. Уз питање, зашто су у Загреб кренули и навијачи, на једну резултатски небитну утакмицу, јер је Црвена звезда већ обезбедила титулу, аутор има и одговор: да домаћим навијачима ставе со на рану. Динамо је те године имао велику жељу да се окити титулом шампиона, ангажовао је бројна појачања, на челу са Шукером, али није могао да издржи трку у двоје са Црвеном звездом, која ће следеће године покорити Европу и свет. „Максимирски хрватско – српски рат, као стравични звук труба, озбиљна је опомена политичарима. То је само пролог могуће апокалипсе ако разборитост не победи глупост, а духовна ширина шовинистичку ускост.“⁷⁸ У закључку овог текста следи критика упућена на адресу првог човека Динама, Зденка Махмета, који је упорно кривца тражио у туђем дворишту, а од озбиљног и паметног човека очекивало се мање локалпатриотизма, а више објективности.

Није се само „пуцало“ по новинским ступцима. Дан после крвавог максимирског пира почео је својеврсни рат на релацији *ТВ Загреб – ТВ Београд*. Редакција информативног програма *ТВ Загреб* одржала је 16. маја прес конференцију на којој је тема била – Индирект, емисија *ТВ Београд*, посвећена дешавањима у Загребу. Закључак заменика главог и одговорног уредника, Вање Сутлића, и уредника спортског програма, Бориса Мутића, је гласио - да је Индирект био „својеврсни фалсификат“, намонтиран

⁷⁷ „У име мира и демократије“, *Спортске новости*, 17. мај 1990, стр. 4

⁷⁸ „Гнев губитника“, *Спортски журнал*, 18. мај 1990, стр. 2

тенденциозно, уз тврдњу да је лаж да из Загреба нису хтели да пусте сигнал током инцидента са терена.⁷⁹

Нису остали дужни из Београда, а огласио се уредник спортског програма Милојко Пантић, истичући да се у Индиректу могло видети каменовање навијача Црвене звезде и полиције и комплетан сукоб Звонимира Бобана са полицајцем што није био случај у загребачкој емисији Спортски преглед. Остао је Милојко Пантић при тврдњи да из Загреба, иако су тражили, чим су чули за инциденте, нису добили сигнал и имали могућност да се уживо укључе у програм, све до 18 часова и 40 минута, када су нереди на терену били завршени, а образложење је било - заузетост траса.

ТВ Сарајево је у петак 18. маја, за своје подручје гледаности емитовала две специјалне емисије о дешавањима на Максимиру, „Свијет спорта” ТВ Загреб и „Теме и дилеме” ТВ Београд. Биле су то две приче на исту тему и различито виђење једног догађаја.

3.3. Осуда и подршка

Инцидент на Максимиру добио је велики публицитет широм Европе. Енглеске медије је понајвише изненадила чињеница да су у нередима и сукобу са полицијом учествовали играчи, уз констатацију да би за слично „дело“ у Енглеској завршили у затвору. Британски медији су оценили и да је у питању националистички изгред, који може имати последица по стабилност земље. Француска, италијанска, швајцарска, чехословачка штампа такође су дешавањима на Максимиру посветили доста простора.⁸⁰

Само један потез фудбалера остао је упамћен те кобне максимирске ноћи 13. маја 1990. Није то био фудбалски, већ карате ударац „маја гери“ којим се капитен Динама, Звонимир Бобан, обрушио на полицајца Рефика Ахметовића. Свој поступак је потом објаснио као жељу да заштити саиграче и домаће навијаче, а и пао му је мрак на очи, јер је, како је тврдио и сам добио пендреком по глави.⁸¹ Због тог потеза је у Хрватској постао

⁷⁹ „Индирект – својеврсни фалсификат“, *Спортске новости*, 17. мај 1990, стр. 7

⁸⁰ „За напад на чуваре реда – и затвор“, *Политика*, 15.05.1990, стр. 16

⁸¹ „Два виђења догађаја“, *Политика*, 15.05.1990, стр. 18

херој, назван баном, али у ФСЈ нису имали милости. Звонимир Бобан је кажњен деветомесечном суспензијом, а представник Македоније у Дисциплинској комисији Коста Хаџи Стерјо је захтевао доживотну дисквалификацију за капитена „модрих“. То га је коштало неодласка на светски шампионат у Италију. Динамо је кажњен са шест утакмица неиграња на Максимиру, а Црвена звезда (добила утакмицу против Динама службеним резултатом – 0:3) забраном играња две утакмице на Маракани, већ на стадионима удаљеним бар 100 километара од Загреба, односно Београда. Такође, донета је одлука о забрани доласка гостујућих навијача на утакмице, посебно у градове других република.

Остало је забележено да је то био трећи инцидент који је капитен Динама имао са органима јавног реда и мира. У јесењем делу првенства сукобио се са полицијом у Бањалуци, а један од полицајаца је поднео кривичну пријаву против њега због физичког напада. Месец дана касније у Новом Саду поново је насрнуо на полицију, са намером да заштити навијаче.⁸²

Репрезентативци Југославије, на припремама у Поречу, пред одлазак на европски шампионат у Италију, су редом осуђивали поступак Звонимира Бобана. „Најгласнији“ је био Драган Стојковић Пикси, који је био категоричан да је Бобан заслужио затворску казну, уз образложење да би сигурно завршио „иза решетака“ да је био виновник таквог инцидента у Енглеској. Није у одбрану капитена у Динаму стао ни саиграч Давор Шукер, а најстарији репрезентативац Сафет Сушић је изјавио да му не иде у главу да је Бобан због такве глупости ставио каријеру на коцку. Ален Бокшић је осудио Бобана што није напустио терен заједно са осталим фудбалерима и закључио да га сви они, који су му тада слали телеграме подршке, за два месеца неће познавати.⁸³

3.4. Одједи

На сваку годишњицу „Југословенског Хејсела“ медији, сада већ у новоформираним државама, подсећају на тај инцидент, утакмицу коју је америчка тв мрежа CNN уврстила међу пет (на четврто место) које су „промениле историју“. И даље је на снази спиновање, а

⁸² „Бобанов трећи обрачун с милицијом“, *Политика*, 15.05.1990, стр. 16

⁸³ „Шукер: Бобан је крив“, *Спортски журнал*, 23. мај 1990, стр. 5

истраживачко новинарство се евентуално своди на тражење доказа како би се још више оптужила супротна страна. У подсећањима на време, када су у руководствима клубова, али и Савеза, званично, или незванично, седели политички послушници и „продужене руке“ оних на власти, попут Зденка Махмета, председника Динама, односно ХДЗ – овог „пиона“, или Жељка Ражнатовића Аркана⁸⁴, који је изигравао обезбеђење, а у ствари је већ био део руководеће гарнитуре у београдском прволигашу, мада се по том основу скоро ништа и није променило, и даље траје тражење кривица, нових сведока и утврђивање степена кривице. Ипак, има изузетака. Један текст, објављен 16 година касније у београдској *Политици*, под насловом „Арбитар је свирао почетак рата“, подсетио је на максимирска дешавања на другачији и интересантан начин, па иако неуобичајено дугачак, сматрам да цитат једног дела тог текста заслужује да буде део овог рада:

„Прва југословенска лига била је политички полигон републичких кадрова и муфљуза највишег ранга, који су, заједно са судијама, црним фондовима, комесарима за безбедност, све самим генералима Удбе или КОС – а и, разуме се, усијаним медијима, створили циркусни спектакл који се из недеље у недељу настављао, апсурдно и надреално, као чекање Годоа.

Али, моћни републички клубови, а сваки од њих је био спреман бар за финале Купа УЕФА, од сарајевског Жеље до нишког Радничког, представљали су нове симболе посткомунистичких етничких каприца, који су ескалирали у неизлечиву параноју.

Било је, ипак, и дозе романтике у том пројектованом паранормалном свету, кад је један од првих идеолога „гробара“, цвикераш Пампи⁸⁵, заправо Троцки српског хулиганизма, заробио вођу навијача Динама у возу за Шид, извесног Бубу Луђака⁸⁶, одвео

⁸⁴ Жељко Ражнатовић Аркан био је вођа Звездених навијача „Делија“, касније председник ФК Обилић, који је са њим постао шампион државе СР Југославије 1998. Био је оснивач и командант Српске добровољачке гарде, као и оснивач и први председник Странке српског јединства.

⁸⁵ Мирослав Божовић „Цвикераш Пампи“ био је вођа Партизанових навијача осамдесетих година. Средње висине, мршав, са великом диоптријом, није одавао утисак „жестоког момка“, али је важио за „лудака“, који је уживао велики углед међу навијачима. Иначе, отац му је био Саша Божовић, командант полицијске бригаде са Бановог брда.

⁸⁶ Владимир Вуковић „Буба луђак“ био је један од оснивача и вођа Бед блу бојса осамдесетих година. У „биографији“ на једној од Динамових навијачки страница стоји да су га једном приликом заробили и три дана држали Гробари, тражили да запали свећу на гробу Драгана Манцеа, што он није хтео. Три дана је, наводно, трпео батине, да би му после свега Гробари дозволили да га год хоће дође на Партизанов југ и навија за Динамо.

га на гроб Драгана Манцеа, везао га за дрво и терао да пева Партизанове песме. Када је наишла Манцеова мама, хулигани су побегли, црвенећи од срама. После су Бубу одвели кући, везали га за радијатор и терали га да цео дан гута тегле препуне љутих папричица. Истина је да ову тезу о феферонама којима се хранио вођа „бед блу бојса“, присваја и Пеца Панкер⁸⁷, командант Звездених „делија“.

Нема овде неке нарочите филозофије, која се углавном маскира социолошким истраживањима о настанку насиља на трибинама. Наравно да су завереници у одајама домаћих и страних служби, добивши налоге од политичких вођа, спровели план о стварању нове сорте – сорте хулигана, с намером да дестабилизују земљу и унесу страх и насиље као основно стање страшних дана и тек нешто језивијих ноћи.

Врхунски оперативци, попут омиљеног агента Станета Доланца, Жељка Ражнатовића Аркана, кога усваја Слобин шеф полиције Радмило Богдановић, шаљу се на север „Маракане“, док се слични теренски радници хрватске службе шаљу на загребачки „Максимири“, да би све било спремно за утакмицу одлуке.

Сусрећу се Динамо и Звезда, 13. маја 1990. године. Утакмица није одиграна, али је судија свирао почетак рата! Сасвим случајно, на тај дан 1944. године основано је Одељење за заштиту народа, у народу злогласна и мистична ОЗНА, чији агенти – духови још лебде у кожним капутима по бившим републикама, плашећи малу децу и угрожавајући тамошње крхке демократије.

И, гле ироније: на Дан безбедности почињу грађански сукоби, сукобом „делија“ и „бед блу бојса“ на трибинама, које су потом Туђманове нове власти искористиле за смену српских кадрова у хрватској полицији и телевизији, док су на супротној, српској страни, нереди приказани као повампирење ушаштва.⁸⁸

⁸⁷ Горан Печић „Пеца панкер“ је као вођа Звездених навијача осамдесетих година остао упамћен по изјави „биће криво“, коју је дао на атлетској стази Максимира уочи нереди на неодиграном дербију. После тог инцидента му је забрањен улаз у Хрватску.

⁸⁸ „Арбитар је свирао почетак рата“, <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/355544/Tema-nedelje/Arbitar-je-svirao-pocetak-rata>) (15.04.2019)

4. КРАХ ЈУГОСЛАВИЈЕ

4.1. Погрешан избор

Већ 3. јуна 1990. у Загребу је одиграна пријатељска фудбалска утакмица између Југославије и Холандије, у склопу припрема за СП у Италији. Да избор града домаћина није добар указивали су медији данима. Извештачи из Загреба су били категорични да Осимови изабраници пред пут у Италију нису добродошли у хрватску престоницу после мајских немира, тим пре, што је по загребачком „тиску“ селектор Осим саставио репрезентацију Београда и Сарајева.⁸⁹

Председник Динама, Зденко Махмет, први је био против одигравања те утакмице, уз констатацију да је својеврсни цинизам доћи у Загреб после кажњавања Динама и Звонимира Бобана.

Испоставило се на крају да су узалудни били и апели председника Савеза за физичку културу Југославије, Душка Драгуна, који је позивао спортисте и све љубитеље спорта, као и средства информисања, да својим понашањем допринесу да превладају изворне спортске идеје. Његов апел остао је – пуцањ у празно.⁹⁰

Као опција Максимиру помињао се стадион Загреба у Крањчевићевој улици, где би навијачи вероватно били умеренији, али у Савезу су се, ипак одлучили за Максимир, са намером да се смире тензије после неодиграног дербија између Динама и Црвене звезде, а помињала се и зарада од реклама: „Играло се у Максимиру због оних 300 000 долара које је ФСЈ добио на име реклама и ТВ преноса. Сигурно је, међутим, да би брука колико – толико била ублажена да се играло у Крањчевићевој, јер то није стадион који је озлоглашени храм ХДЗ – а и њихових истурених јастребова, који себе називају Бед блу

⁸⁹ „Политичари отровали фудбал“, *ЈСЛ Спорт*, 18. мај 1990, стр. 3

⁹⁰ „Да преовладају спортске идеје“, *Спортске новости*, 25. мај 1990, стр. 4

бојсима“.⁹¹ На трибинама Максимира окупило се око 18 хиљада навијача, који су били све, само не наклоњени репрезентацији Југославије.⁹² На огради трибина су биле наопако окачене југословенске заставе, звиждало се химни „Хеј Словени“, селектору Ивици Осиму, погрдно скандирало Драгану Стојковићу Пиксију, док су Холанђани, актуелни европски прваци, били дочекани и испраћени аплаузом после победе од 2:0. Чудили су се холандски новинари, а потом и сви светски. Београдски медији су оптужили челнике ФСЈ Томислава Филиповског и генералног секретара Анту Павловића, јер су знали какав се дочек спрема репрезентацији. „Док су химне свиране, да човек (не само Југословен) заплаче. Док су састави саопштавани, ни Хитлер, творац фашизма, не би са толико мржње и зла пратио свако наше име и презиме. Да ли су челници ФСЈ (она срамотна руља сигурно није) видели како се Гулит, Ван Бастен и другови смеју том југоизуму?“⁹³ У закључку на том „првом ступцу“ инсистира се на оставкама челника ФСЈ, али и да се Максимир затвори за све репрезентативне селекције док мржња траје.

Посебна мета Загрепчана били су селектор Ивица Осим и најбољи југословенски фудбалер Драган Стојковић Пикси. У општепознатој навијачкој химни „Вечерас је наше вече“ Ивицу Осима су „пекли“, вређали на још много начина. Обојица су достојанствено истрпела сва понижења, а Драган Стојковић Пикси је крај утакмице дочекао у сузама. Дан касније је изјавио: „Не могу да схватим тај рушилачки нагон људи. Зар је могуће да загребачки љубитељи фудбала навијају за Холандију, да звижде и урлају када се свира југословенска химна?“ Потом је изразио сумњу да ће бити наредног шампионата Југославије.⁹⁴

Селектор Ивица Осим није желео да коментарише атмосферу на Максимиру, уз опаску да се све видело у преносу, а његов колега са клупе Холандије, Лео Бенхакер, је изненађено приметио да Холандија има пуно навијача у Загребу. Репрезентативац Холандије, Роналд Куман, после утакмице је, наводећи да не познаје политичке прилике у

⁹¹ „Сад – и кад Сава узводно потече“, *ЈСЛ Спорт*, 05. јун 1990, стр. 3

⁹² „Каменицама по `плавима`“, *ЈСЛ Спорт*, 05. јун 1990, стр. 4

⁹³ „Максимир 2“ Мржња траје“, *ЈСЛ Спорт*, 05. јун 1990, стр. 2

⁹⁴ „Сломљен сам и као играч и као човек“, *Спортски журнал*, 05. јун 1990, стр. 3

Југославији, изразио чуђење и нагласио да никад није видео толико мржње према националном тиму.⁹⁵

Политика је, инсистирајући, попут осталих београдских медија на оставкама челних људи Фудбалског савеза Југославије, посебно генералног секретара Анте Павловића, који је оквалификован као стожер бруке и продужена рука ХДЗ – а, коментарисла понашање градоначелника Загреба, глумца Бориса Бузанчића. Правећи паралелу са Америком, следи запажање новинара да је Роналд Реган, као мали глумац постао велики лидер САД, а Борис Бузанчић, као већи и свакако квалитетнији глумац, је постао мали лидер града Загреба.⁹⁶ Градоначелник Бузанчић је у тренуцима опште хистерије са трибина апеловао на навијаче да докажу да је њихов град гостољубив и да припада Европи. И јесу Загрепчани били гостољубиви, али само према репрезентацији Холандије. Истовремено, иако је то уобичајено, Бузанчић није приредио пријем за репрезентацију Југославије, доказујући тако да је припадао групи која је са трибина скандирала „Југа је пропала“.

„Гдје си сад, Осиме“ заорило се са трибина стадиона Максимир, када је Рајкард постигао гол и најавио победу европског првака против Југославије у освит „Мондијала 90“. Огласили су се то навијачи Холандије, односно Динамови, којима није толико Холандија прирасла срцу, колико су мрзели Југославију. То је, отприлике, био увод у писање *Слободне Далмације* петог јунског дана 1990. Бавили су се потом сплитски извештачи полицијом на стадиону Максимир, констатовали да су овом приликом били на правим местима, упоредили их са краљевским гардистима у Лондону, додељујући им чисту „десетку“, уз закључак да се може и не може, у зависности – ко шта хоће. За њих инцидената није било!? Непријатељску настројеност Динамових навијача објаснили су разочараношћу што у репрезентацији није било Звонимира Бобана и Давора Шукера.⁹⁷

У другом тексту колумниста овог листа се пита да ли све спортске приредбе морају бити одраз политичке ситуације? Трагајући за одговором на то питање подсећа да из Динама нису могли да гарантују добру организацију, након свих нереда 13. маја и

⁹⁵ „Осим ћути, Чабриновић муца“, *Спортски журнал*, 05. јун 1990, стр. 3

⁹⁶ „Беда демократије“, *Политика*, 05. јун 1990, стр. 23

⁹⁷ „Гдје си сад Осиме“, *Слободна Далмација*, 05. јун 1990, стр. 16

неодиграног дербија између Динама и Црвене звезде, али су прихватили да буду сервис ФСЈ. Секретар Савеза Анте Павловић, имао је, међутим, жељу да докаже да Загреб може да буде прави домаћин. На југословенским просторима инциденти на фудбалским стадионима постали су редовна појава, али ову утакмицу директно је преносило десет европских националних телевизија, па је уследило још једно питање: „Какав је то дојам оставило на њих, који су, више од нас, вјеројатно свијесни да свака слобода понашања и међу „најслободнијима“ има своје границе.“⁹⁸

Спортови извештачи из Сарајева су у издању од 6. јуна пренели опште згражавање јавности у Босни и Херцеговини због бруке и иживљавања са трибина којем су били изложени репрезентативци и селектор Ивица Осим. Замерили су босански новинари загребачким, што су ћутали о сценама које су путем тв сигнала видели сви у свету. Пренет је и део из интервјуа репрезентативца Златка Вујовића сарајевском *Ослобођењу*, у којем каже да никад више неће ићи у Загреб, чак ни као туриста.⁹⁹

Новинари *Политике*, са лица места, из Болоње, где су ишчекивали старт светског шампионата, пренели су импресије италијанских медија поводом нових инцидената са Максимира. И сви су сагласни: такав бојкот репрезентације нису видели.

Београдски медији, укључујући и *Политику*, доносе 6. јуна још један запис који иде у прилог распаду Југославије. „Две издаје у једном дану“ – прича је која је стигла из Сиднеја где је Хајдук одиграо утакмицу са репрезентацијом Аустралије, без клупског грба са петокраком на дресу. И наставио турнеју и сусрете са клубовима проушташког опредељења у дресовима без југословенског симбола. Руководство „билих“ се из Аустралије огласило штурим саопштењем, одбијајући разговор на ту тему и са новинарима који су их пратили, најављујући да ће се о свему, односно кршењу клупског статута, изјаснити по повратку у Југославију. Изостала је реакција из ФСЈ, челници су већ отпутовали у Италију. „А, када се врате, можда ће им се пред „кућом фудбала“ – догодити фудбалски народ. „Метла“ је неопходна. Рибa, ипак смрди од главе“.¹⁰⁰

⁹⁸ „Бензином на ватру“, *Слободна Далмација*, 05. јун 1990, стр. 16

⁹⁹ „Пуцањ у Југославију“, *ЈСЛ Спорт*, 06. јун 1990, стр. 2

¹⁰⁰ „Две издаје у једном дану“, *Политика*, 06. јун 1990, стр. 23

Спортски журнал је наставио да објашњава зашто фудбалу више није место на Максимиру, преносећи љутњу репрезентативаца, али не именујући их, да не би дошло до нових потреса, због одлуке да последња проба пред Мондијал буде на Динамовом стадиону. Максимир је проглашен бастионом политике коју заступа ХДЗ, а Анте Павловић генерални секретар ФСЈ је оквалификован као извршилац налога неких хрватских политичара, који су увукли Динамо и фудбал у своје мрачне политичке планове. Неуспео покушај рехабилитације стадиона загребачких „модрих“ на утакмици Југославија – Холандија послао је у свет слику нове бруке. „После двоструког срама, Максимир комотно може да се региструје за неке друге намене.“¹⁰¹

4.2. Запаљена тробојка

Док многи сматрају да је распад Југославије почео крвавим пиром у Загребу уочи неодиграног дербија на Максимиру између Динама и Црвене звезде, за навијаче сплитског Хајдука, припаднике Торциде, од самог почетка изузетно организоване групе, чији је слоган од настанка “Хајдук живи вјечно“, почетак краја државе од Вардара до Триглава и од Суботице до Ђевђелије, је паљење југословенске заставе на Пољуду. Десило се то на дербију Хајдук – Партизан 26. септембра 1990.

На месту на коме је у часу Титове смрти педесет хиљада људи плакало и певало заветну песму „Друже Тито ми ти се кунемо, да са твога пута не скренемо“ горела је југословенска застава на јарболу. Партизан је у том тренутку водио 2:0, касније утакмицу добио службеним резултатом.

Црно – бели су играли одлично, на трибинама није било њихових навијача, дакле ни конкретног повода за насиље било какве врсте. Нису тог мишљења биле присталице домаћих фудбалера. Улетели су у терен у 71. минуту, после маестралне акције Мијатовића и егзекуције Ђурђевића, који је својим другим голом, под Пољудом дуплирао Партизанову предност. Желели су торцидаши да нападну гостујуће играче који су се

¹⁰¹ „Тајникови (јавни) планови“, *Спортски журнал*, 06. јун 1990, стр. 4

бегом у свлачионицу спасили. Хулигански пир су наставили паљењем југословенске тробојке.¹⁰²

Без обзира на инцидент генерални секретар Партизана, Жарко Зечевић, одмах по повратку у Београд је изјавио да је утакмица била фер, да су их челници Хајдука дочекали пријатељски и доста урадили на организацији меча. Зечевић је истакао да нису имали никаквих проблема при напуштању стадиона, јер их је обезбеђивала полиција. Слободан Новаковић, члан Партизанове управе, је такође имао само речи хвале за људе из Хајдука, што и није чудно, јер се радило о пријатељским клубовима и похвалио полицију која се није упуштала у сукоб са хулиганима, већ је обезбедила службене просторије.¹⁰³

У извештају са утакмице репортер *Слободне Далмације* на последњој страни тог листа у издању од 27.9.1990. хвали игру Партизана, истиче да је Стевановић за веште дриблинге награђен аплаузима на пољудској сцени, док је судијска тројка, на челу са Бујићем из Бара извиждана, неоправдано. Констатује потом, да су пред почетак другог полувремена из гледалишта полетели неки предмети ка судијама (поломљени кишобран, или клипови кукуруза), али утакмица је настављена. И када се чинило да је Партизан пред заслуженом победом, уследио је прекид, јер се на трави нашло неколико стотина младића.¹⁰⁴

Извештач *Спортских новости* са стадиона под Пољудом после прекида утакмице, признао је читаоцима да га је срамота, а као срећну околност навео обраћање градоначелника Сплита, Онесина Цвитана, преко разгласа, који је апеловао на подивљалу масу и тражио од трезвенијих навијача да растерају руљу са терена. „Овакви лажни Хајдукови навијачи својим примитивизмом, својом анархијом отјерат ће с Пољуда све оне поштене пријатеље спорта, затворит ће врата Хајдуковог стадиона Европи, Хрватској и Југославији“.¹⁰⁵

¹⁰² „Тероризам у Сплиту“, *Спортски журнал*, 27. септембар 1990, стр. 3

¹⁰³ „Дерби прекину“, *ЈСЛ Спорт*, 27. септембар 1990, стр. 2

¹⁰⁴ „Ружне сцене на Пољуду“, *Слободна Далмација*“, 27. септембар 1990, стр. 24

¹⁰⁵ „Дивљаштво“, *Спортске новости*, 27. септембар 1990, стр. 5

Инцидент је кренуо тако што су прво запаљене четири бакље, такозване бенгалке на бочним странама северне трибине. Поклопило се то са другим Партизановим голом, после којег је уследио поклич „Идемо на терен“ и врло брзо на трави се нашло неколико стотина навијача, док је полиција све то немо посматрала. Неки од домаћих фудбалера су покушали уразумити навијаче, како би се утакмица наставила, безуспешно.¹⁰⁶ Навијачи су скандирали „Хрватска лига“, певали „А, сад адио“. Београдски медији су писали у наредним данима о тероризму у Сплиту, а хрватски о умирању Југославије на Пољуду.

Слика 4 Застава у пламену (фотодокументација Политике)

„Сјеверозапад упућује директиву: „Скините заставу“. Поздрављена плеском већег дијела гледалишта, група навијача скида службену заставу СФРЈ с јарбола, пале је и тако запаљену поново дижу на јарбол. Сјевер у трансу пјева: „А, сад адио“, а пјесму прихваћа и дио гледалаца на другим трибинама. Неки навијачи иду по атлетској стази носећи заставу Републике Хрватске и велику фотографију др. Фрање Туђмана. Видим како су многи гледатељи већ напустили трибине. Њима је ногомет очито још увијек занимљивији од

¹⁰⁶ „Хајдук као пион“, *Политика*, 27.септембар 1990, стр. 26

навијачке окупације те игре. Јер, бјелодано је да се након овога утакмица неће наставити“.¹⁰⁷

Спортски журнал је 28.09.1990. између осталог пренео писања светских агенција о инциденту у Сплиту. У извештају агенције *АФП* је остало забележено: „Сусрети београдских и хрватских клубова су већ традиционално обележени инцидентима, који су постали много жешћи од када је у Хрватској на изборима победила националистичка ХДЗ“. *Ројтер* је известио да су навијачи Хајдука запалили југословенску заставу и да је на тај начин ривалство између Срба и Хрвата достигло врхунац, од како је на власт дошла десничарска ХДЗ, па Хрватска прети отцепљењем уколико се Југославија не трансформише у конфедерацију. *Асоишијет прес* је оценио да су традиционално супарништво појачале политичке разлике између Србије у којој је на власти стари комунистички кадар и Хрватске, где је некомунистичка влада.¹⁰⁸

Спортски журнал је истог дана донео и изводе са седнице клупског руководства Хајдука које је јавности поручило да су предузели све мере да би се утакмица нормално одиграла, да се ограђују од неспортског и хулиганског понашања групе милитантних навијача, који су били и под утицајем алкохола и дроге. Иво Петриновић, професор Правног факултета и председник Скупштине Хајдука је био самокритичан, јер очигледна је била одговорност и клуба и органа безбедности и оценио да проблем навијача није само Хајдуков, уз поруку да се Хајдук најенергичније ограђује од такве Торциде. Петриновић је на конференцији за медије нагласио да нико од њих из руководства не припада некој странци, већ Хајдуку.¹⁰⁹

Насловном страном *Спорта* од 28.9.1990. доминирао је наслов „Запалили и заставу и фудбал“. Међу бројним текстовима, који се баве дешавањима на Пољуду, пажњу посебно привлачи онај који прати политичку позадину: „Сценарио је термин који др Стипе Месић, будући члан Председништва СФРЈ, у протекла два месеца тако издашно користио на сваком кораку, чак и на сеоским зборовима, провидно гађајући Слободана Милошевића и српску „бољшевичку политику“. Било би добро, по југословенски спорт

¹⁰⁷ Д. Лалић, „Торцида: Поглед изнутра“, Загреб 1993, стр. 179

¹⁰⁸ „Други пишу“, *Спортски журнал*, 28. септембар 1990. стр. 3

¹⁰⁹ „Пародија и иронија“, *Спортски журнал*, 28. септембар 1990, стр. 4

спасоносно, да се као експерт за откривање сценариста свих дела огласи и сада, после сплитског скандала, јер је у Лијепој, Сувереној и Независној, најзад, страдала и југословенска застава као последњи отпорник федерације“.¹¹⁰

*Спорт*ов извештач из Сплита посведочио је, у причи о ужасу на Пољуду и о једном лепом и битном детаљу: када су навијачи упали на терен, фудбалери Хајдука су дали све од себе да заштите Партизанове играче. Сликовито описујући да је фудбал стигао до зида преко којег се не може, а понор је иза њега. *Спорт*ов извештач из Сплита се пита – куда ће сада. Цитирајући изјаву председника Извршног већа Сплита, Горана Павлова, да је милиција могла интервенисати, разбити неколико глава, али чему то води, аутор поставља питање – зар то није подстрекивање Торциде да следећи пут буде још жешћа. Наводећи да су после свега сви треба да буду задовољни што није било жртава, аутор подсећа да је требало енергично осудити паљење званичне југословенске заставе, јер је и то кривично дело. „Чини нам се, ипак да су актери овог инцидента пиони једног сценарија, који се води далеко од њих.“¹¹¹

Је ли се могла спријечити инвазија? - централно је питање на спортским странама *Слободне Далмације* за 28. септембар. Из извештаја сплитског СУП –а види се да су само петорица навијача приведени, због нарушавања јавног реда и мира, али и провале. Иначе, утакмицу је обезбеђивао само један полицијски вод, што је мало за сусрет високог ризика, али не може се сва кривица свалити на њих. Превише се тога поклопило да би се могло закључити и да је крива само група милитантних припадника Торциде, јер док су „наркомани и алкохоличари“, како их је назвао председник Извршног већа Сплита Горан Павлов, дивљали на терену, навијачи са северне трибине су имали бројне „поруке“ и инструкције за њих, али и за фудбалере и руководство Партизана, од „запалите заставу“ до „а, сад адио“. На крају и која реч о Хајдуку: „Ситуација с Хајдуком заиста је црна, почевши од лошег стања у клубу, слабих резултата, па до тоталног губитка здравог контакта с навијачима који се осјећају и те како позванима да свему придодају и значајан

¹¹⁰ „Запалили и заставу и фудбал“, *ЈСЛ Спорт*, 28. септембар 1990, стр. 3

¹¹¹ „И тако, стигосмо до зида“, *ЈСЛ Спорт*, 28. септембар 1990, стр. 3

политизирани нагласак. Је ли скандирање „Хрватска лига“ баш то чиме би се они задовољили? И тко их може зауставити да на томе не истрају до краја?“¹¹²

Било је и оних који су дешавања на Пољуду, после бројних контрадикторних изјава и саопштења, схватили као гротеску, имитацију Максимира 13. маја, као карневал у којем се млади забављају палећи заставу. У односу на Максимир хендикеп је био сценски, недостајали су навијачи Партизана.

Аутор рубрике „Сурови карневал“ са друге стране *Спортских новости* за 28. септембар на специфичан начин тумачи причу са прекинутог дербија у Сплиту. Констатујући да је паљење заставе у свим цивилизованим земљама кривично дело, а у Шведској чин за лудницу, следи размишљање да нам можда недостаје укуса и културе, а да су кривично дело починили многи пре тих навијача, који су то (не)дело само заокружили пироманским чином.¹¹³

Такмичарској комисији ФСЈ није било потребно много времена да донесе одлуку. На седници одржаној само два дана после прекида утакмице у Сплиту, донета је одлука о суспензији стадиона до 3. октобра и коначне одлуке Дисциплинске комисије ФСЈ, пошто је случај пренет у њихову надлежност. У међувремену Хајдук може да игра првенствене утакмице на стадиону удаљеном најмање 150 километара од Сплита. За регистрацију прекинутог меча службеним резултатом – 0:3, остало је да се сачека да из Сплита стигне протокол са утакмице у ФСЈ.

На седници Такмичарске комисије председник Миодраг Мицковић је, с обзиром да је на прекинутој утакмици био суперконтролор, реферисао да је на стадиону био довољан број припадника полиције, 120 у униформи, 60 у цивилу, 30 „специјалаца“, 70 редара и два ватрогасна возила са шмрковима.¹¹⁴ Реакција је изостала, по речима Мицковића, јер је Горан Павлов, председник Извршног одбора Скупштине Сплита рекао полицајцима да на терену не реагују, јер све снима телевизија, али ако навијачи почну да праве инциденте у граду, да им „сломе кичме“. Пре почетка утакмице Мицковић је имао састанак са

¹¹² „Је ли се могла спријечити инвазија“, *Слободна Далмација*, 28. септембар 1990, стр. 15

¹¹³ „Карневалске свечаности“, *Слободна Далмација*, 28. септембар 1990, стр. 2

¹¹⁴ „Без реакције милиције“, *ЈСЛ Спорт*, 29. септембар 1990, стр. 4

начелником оперативе ГСУП – а Сплита Жељком Голишијаном, кога је питао да ли су спремни да испразне део трибина уколико буде нереди. „Ако си вољан да потпишеш да одговараш за најмање 200 мртвих и више стотина повређених, пристајемо на то“ – одговорио је Голишијан. Такав ултиматум председник Такмичарске комисије ФСЈ Миодраг Мицковић је одбио.¹¹⁵

Слика 4 Дивљање Торциде у Сплиту (фотодокументација Политике)

„Случај Пољуд“ био је и тема заседања Савезне конференције Савеза социјалистичког радног народа Југославије (ССРНЈ). Члан Председништва Савезне конференције Милан Дељевић је побројао најновије националистичке испаде, међу којима се нашло и паљење званичне заставе СФРЈ и нагласио да спаљивањем заставе неће изгорети Југославија, али ће се продубити криза ауторитета правне државе. Начелник у Савезном СУП – у Јован Трмчић је подсетио да органи задужени за безбедност десетак година уназад упозоравају на бујање национализма и додао да се спортски терени све чешће користе као сцена за промоцију политичких странака. Иако је тема састанка био „случај Пољуд“, није му присуствовао Анте Павловић, генерални секретар ФСЈ, а био је

¹¹⁵ „Пољуд суспендован“, *Спортски журнал*, 29. септембар 1990, стр. 3

најпозванији да објасни шта фудбалска организација чини на спречавању инцидената. Закључак састанка био је захтев за строго кажњавање виновника нереда у Сплиту и побољшање мера обезбеђења на спортским приредбама уз поштовање правних регулатива државе.¹¹⁶

После инцидената и прекида утакмице Хајдук – Партизан у Сплиту, поставило се и питање да ли је разбијање ФСЈ почело на заседању Председништва у Постојни у Словенији одржаном 22. септембра. Тада се члан руководства Младен Ведриш изјаснио за „савез савеза у фудбалској организацији“, позивајући чак на промоцију када се у Загребу буде играла утакмица између репрезентације Хрватске и САД. Шпиро Вуковић, председник Скупштине Заједнице прволигаша то је оценио као сепаратизам, потом дешавања на трви Пољуда оценио као мржњу засновану на национализму. „Прочитао сам у неким новинама оправдања у стилу да су то учинили некакви дрогери и пијанци. Јавно питам: где су такви људи то урадили ван стадиона. Очито је да замењујемо тезе, а сви знамо о чему се ради“.¹¹⁷

Пошто је највише био прозиван, огласио се на новој конференцији за медије Горан Павлов, председник сплитске владе, а пренела *Слободна Далмација* 29. септембра. Наводећи да Сплит није Белфаст и да није руководио акцијом СУП – а на стадиону, рекао је Павлов да је замолио полицију да не бије голобраду децу. Признао је потом да имају проблема са Торцидом, која је постала превише размажена, па се почела мешати и у тактику коју тренер примењује.¹¹⁸

Торцида и даље спада у „формацију“ познату по великом насиљу и истицању фашистичких симбола, групу од које стрепе многи, закључно са хрватским фудбалским савезом. Један од натписа из јуна 2019. у којем се указује да Далмација и данас има проблем са култом Торциде за реакцију је имао транспарент, постављен на једном

¹¹⁶ „Причам ти причу“, *Спортски журнал*, 29. септембар 1990, стр. 2

¹¹⁷ „У Сплиту мржња али национална“, *Спортски журнал*, 29. Септембар 1990, стр. 2

¹¹⁸ „Сплит није Белфаст“, *Слободна Далмација*, 29. септембар 1990, стр. 15

надвожњаку у Сплиту, где се покретач портала на којем је текст објављен изједначава са Арканом.¹¹⁹

5. ПРЕДВОЈНИЧКА ОБУКА

5.1. Звездина ревија и Партизанов весник

Пре распада СФРЈ југословенске навијачке, пре свега фудбалске групе, припадале су међународној породици навијача – хулигана. Имале су ратоборне и агресивне вође, провокативна имена – Хорде зла, Бед блу бојси, Торцида, а Цигани и Гробари имали су и подгрупе, попут Београдских алкос хулигана, Зулу ратника, Вандала. Користе пиротехничка средства, бакље и петарде, теже да се обрачунају са навијачима противничке екипе чак и ако су из истог града, често су на мети и функционери њиховог тима. Увек су вољни за рушилачке походе у градовима у које одлазе. Праткиткују и славе алкохолизам, вандализам, секс, порнографски речник.

Уобичајени део навијачког фолклора постају навијачки „стихови“:

„Док се Земља око Сунца креће,

Звездина се хулигани умирити неће“.

Иван Чоловић, српски етнолог – антрополог у својој студији „Фудбал, хулигани и рат“ анализирао је писање београдске спортске штампе у периоду од 1989. до 1991. Бавећи се посебно текстовима у *Звездиној ревији* и *Партизановом веснику* дошао је до закључка: „Преко испољавања привржености свом клубу или независно од тога, навијачи

¹¹⁹ „Увредљив транспарент против власника Индекса“, www.dalmacijadanas.hr/uvredljivi-transparent-protiv-vlasnika-indexa-pogledajte-sto-je-nocas-u-splitu-osvanulo-na-nadvoznjaku (10.06.2019.)

све више демонстрирају осећање националне припадности, као што, с друге стране, највише агресивности показују према екипама и навијачима из других националних средина“.¹²⁰

Преовладава став новинара поменутих гласила највећих српских клубова да највише дивљају присталице Динама и Хајдука и за преображај спортског навијања у националистичке инциденте оптужују власти у Хрватској, јер су обузети мржњом према југословенству узурпирали и спорт и за тестирање својих национал – шовинистичких циљева почели да користе спортске приредбе. Критикују сличне појаве у својим редовима, али уз наглашавање да се ради о малом и занемарљивом делу публике, који су постали националисти по угледу на „оне друге“, или су у питању „подметнуте“ групе српских националистичких опозиционих странака.

Истовремено, новинари Партизановог весника су покушавали да минимализују улогу Фрање Туђмана¹²¹ приликом оснивања Спортског друштва Партизан, тврдећи да он никако није могао да одлучује поред ауторитета попут Артура Такача, Павла Јовићевића, Светозара Вукмановића - Темпа.

Критикују се спортисти из Хрватске, на удару су први фудбалери Динама Бобан, Шаља и Шкерјанц и Цибонин кошаркаш Араповић. Туђман и његова странка ХДЗ се оптужују за ширење међунационалне мржње, а истовремено се кличе српском вођи Слободану Милошевићу. Звездени навијачи то посебно чине на стадионима ривала:

„Од Косова, па до Книна, све је Србин до Србина.

Слобо Србине, Србија је уз тебе“!

У предратним годинама навијачи Црвене звезде и Партизана, са намером да противника максимално увреде, прерађују четничке песме:

„Загребом се, Загребом се

¹²⁰ И. Чоловић, „Фудбал, хулигани и рат“, у: Политика симбола, Београд 2000, стр. 321

¹²¹ Фрањо Туђман је у мају 1954. године постао генерални секретар, а четири године касније и председник СД Партизан.

српска војска креће,

убићемо, заклаћемо,

ко са нама неће“.

Постаје правило да сви навијачи из Београда, пре одласка на утакмицу у Загреб, морају да на руци истетовирају четири оцила из српског грба, а то је важило и за навијаче Црвене звезде и Партизана.

5.2. Навијачи у рату

Фудбал је у политичке сврхе за пропагирање фашистичке идеологије први искористио Мусолини на другом светском шампионату, који је 1934. одржан у Италији. Мусолини је италијанске репрезентативце прогласио за „војнике у служби нације“.¹²²

И у комунистичким државама су почели да користе спорт, као значајно средство политичке пропаганде. Београдска штампа, пре свих *Звездина ревија*, крајем 1990. промовише новог вођу Звездиних навијача Жељка Ражнатовића Аркана, који је касније постао и председник ФК Обилић. Захваљујући њему дошло је до превазилажења сукоба Звездиног руководства са делом навијача, а онда је наводно дошло до „самоорганизовања Делија“ и припрема навијача за одлазак на прави фронт. Ражнатовић је крајем 1990. ухапшен у Двору на Уни, шест месеци је био у затвору, иако је пресуда била прво пет година, потом 20 месеци, под оптужбом да је помагао Балван револуцију и допремао оружје у Крајину за тамошње Србе.

„У *Звездиној ревији* од децембра 1991. објављен је један краћи „запис с фронта“ о „легендарном Жељку Ражнатовићу Аркану, вођи Звездиних „делија“ и команданту својих „тигрова“ који су се истакли и у ослобођању Вуковора.“¹²³ Било је још прича о навијачима Звезде као борцима Српске добровољачке гарде, у којима се описују као уредни, са црним војничким капама, дисциплиновани, најкраће – Арканове делије.

¹²² „Дучеови азури“, <http://www.rts.rs/page/sport/sr/story/36/fudbal/1524579/duceovi-azuri.html> (29.06.2019.)

¹²³ И. Чоловић, „Фудбал, хулигани и рат“, у: Политика симбола, Београд 2000, стр. 345

А, и на фронту навијачи – ратници не заборављају своје клубове, а хулигански стихови навијачких песама добијају нову верзију:

„Ноћас биће лудница

ево иду хулигани

београдских (загребачких, сплитских) улица“.

Тако су хулигани, иза којих су стајали клубови и омогућ(авају)или им многобројне привилегије, од организованих одлазака на гостовања, преко куповине пиротехничких средстава, до станова за „истакнуте“, захваљујући у великој мери и медијима, постали хероји и позитивни ликови.

Истовремено, организовани одлазак Делија у рат за државу је постао идеална формула како навијачки хулиганизам претворити у драгоцени „капитал мржње“, јер не да нема потребе да се бори са сузбијањем насиља, већ га користи за остварење политичких и ратних циљева.¹²⁴

5.3. Прича са друге стране

После дербија Хајдук – Динамо у априлу 1989. дошло је до великих демонстрација на којима су се ујединили навијачи оба клуба и певали:

„Хајдук и Динамо два су клуба братска

с њима се поноси читава Хрватска“.

¹²⁴ И. Чоловић, „Бордел ратника“, Београд 1993, стр. 93 - 98

Збор народне гарде (ЗНГ) формиран је у априлу 1991. а навијачи Динама били су први добровољци. На униформама су имали Динамова обележја, а један од тенкова на фронту назван је БББ.¹²⁵

Један од Динамових навијача касније је написао књигу о учешћу навијача на хрватском ратишту. Помињући предратне сукобе са српским навијачким групама, забележио је: „Иако су „делије“ и „гробари“ или како су већ звале навијачке скупине најпознатијих српских клубова, имали помоћ „милиције“ и тко зна каквих све „органа“ власти, ми смо ишли поносито и срчано навијали узвикујући оно што им је ужасно сметало – ријеч Хрватска! Већ онда сам увидио да Југославија тешко може опстати, јер на десетке тисућа младих Хрвата и Срба се није подносило, стога није било никакве логике да би 24 милијуна становника те државе хтјело и даље живјети заједно. Тај јаз је био све дубљи. Због тога није чудно што су навијачи међу првима пошли у одбрану Хрватске, јер смо добро знали колико је велика мржња коју су екстремни Срби гајили према Хрватима.“

Навијачи Хајдука су политичку опредељеност показивали истицањем различитих застава. Када је 1989. пао Берлински зид торцидаши су међу реквизите уврстили заставе Словачке и Чешке поздрављајући њихово ослобађање од комунистичких власти. Истицали су и заставе Немачке, Албаније и Италије, а потом масовно и хрватске, са шаховницом. Почетком деведесетих година у репертоар навијачки песама увршћена је:

„Српска војско, пакуј се и сели,

Хрватска се од Србије дијели“.

Дана 17. августа 1990. одиграла се Балван револуција, када су Срби обарањем дрвећа и изношењем гомиле камења блокирали многе путеве у Далмацији, како би спречили хрватску полицију да осујети српски референдум о аутономији. У Книну је 21. децембра 1990. проглашена Српска аутономна област Крајина и донет Статут.¹²⁶ У том периоду Книн је био често поприште навијачких сукоба. Ту су се возови на релацији Загреб – Сплит редовно задржавали по пола сата и тада би долазило до сукоба хрватских

¹²⁵ Д.Маркуш, „58 - ХОС у одбрани Вуковара и Богдановаца“, Хрватски Лесковац 2015, стр. 30

¹²⁶ Статут САО Крајина, <http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=> (29.06.2019.)

навијачких група са локалним српским становништвом и навијачима Црвене звезде, у том крају јаке и организоване навијачке групе Делије. Попут Бед блу бојса и торцидаши су од самог почетка били присутни на фронту, али их је и тамо занимало како се креће резултат на Хајдуковим утакмицама. „Дешавало се да нас десетак недиљом, за време саме акције, док падају гранате око нас, не би издржали па би, из заклона, моторолом питали заповједништво какав је резултат утакмице која се управо тада играла“.¹²⁷

6. РАТНИ ТРОФЕЈ СПЛИТСКИХ „БИЛИХ“

6.1. Бизарно финале

Хрватска се спремила да прогласи независност, ратни сукоби су увелико почели, али фудбал се и 1991. играо у Југославији. Најављујући финале Купа француски *Л'Екип* је на скоро целој страни, пренеле су *Спортске новости* 9. маја, донео слику фудбалске и политичке ситуације у СФРЈ. Интересовање Француза за југословенско финале Купа било је разумљиво, јер је њихов представник Олимпик из Марсеја чекао финале Купа европских шампиона са Црвеном звездом, које ће се одиграти на стадиону Свети Никола у Барију, у Италији, 29. маја. Образлажући захтев Сплићана да се утакмица одложи, Французи су пренели речи Драгана Џајића, да уколико до финала дође, инцидената неће бити. Тражећи одговор на питање како ће се фудбал играти у земљи која је на ивици грађанског рата, Французи помињу могућност цепања лиге, али и износе мишљења Душана Савића, једне од Звездиних легенди, да је то „апсурдни пројекат“, као и актуелног директора Драгана Џајића који верује да ће се решење наћи. Финале у таквим околностима је „бизарна утакмица“ оциениле су *Спортске новости*, али таквој утакмици је чувени француски лист *Л'Екип* посветио скоро целу прву страну.¹²⁸

Због окршаја у Борову селу 2. маја 1991. где је страдало 12 хрватских полицајаца, сплитски „били“ нису желели да путују у Београд, прво су одбијали да играју, па су

¹²⁷ Д. Лалић, „Торцида: Поглед изнутра“, Загреб 1993, стр. 235

¹²⁸ „Бизарно финале“, *Спортске новости*, 9. мај 1991, стр. 2

тражили одлагање¹²⁹, али су после поруке „с врха“ (била је то наредба Стипе Месића) у југословенску престонцу стигли војним авионом, а на траву стадиона ЈНА изашли са црним флором на рукавима. Без обзира на сва дешавања у оквиру увертире и хука рата који се све јаче чуо, фудбалери тренера Јосипа Скоблара су били силно мотивисани да савладају домаћина, који је те године покорио Европу и на тај начин се рехабилитују за катастрофалне резултате у првенству, али и изађу на међународну сцену, у тада актуелно такмичење Куп купова.

Извештаја у штампаним медијима скоро да и није било, јер новинарима није био дозвољен улаз на стадион. Тек на интервенцију члана Председништва СФРЈ, на радна места су успели да стигну камермани и коментатор *ТВ Београд*, па су новине следећег дана пренеле виђено на малим екранима.

„Хајдук освојио Куп“ – био је централни наслов *Спортског журнала* од 9. маја, а у извештају на другој страни остало је записано да су Црвена звезда, финалиста Купа европских шампиона и Хајдук, који се грчевито бори да сачува статус прволигаша, у потпуности разочарали у 43. финалу Купа Југославије и да ће утакмица остати запамћена по инцидентима на терену и пропусту организатора, због којег су новинари могли да уђу на стадион тек у финишу утакмице. Минималну победу славили су Сплићани, голом Алена Бокшића у 65. минуту и оставили Црвену звезду без јединог трофеја те године.¹³⁰

У најлошијем финалу, биле су импресије новинара *Спорта* посредством тв слике, Хајдук је заслужено, по девети пут освојио пехар намењен победнику Купа. О игри је мало тога имало да се каже. Свесни да је Звезда фаворит, Сплићани су се определили за дефанзивну тактику, дисциплиновано извршавали поверене задатке и чекали шансу из контранапада. Дочекали су праву у 65. минуту, када је Ален Бокшић умакао чуварима и ефектно савладао Звездиног голмана Стевана Стојановића и заслужио позив челника Олимпика, где је касније направио велику каријеру. Као посебан детаљ са финала издвојен је тренутак проглашења победника. Пехар је из руку Васиља Турпуковског, члана

¹²⁹ „Финала има – нема“ *ЈСЛ Спорт*, 8. мај 1991, стр. 3

¹³⁰ „Пехар Сплићанима“, *Спортски журнал*, 09. мај 1991, стр. 2

председништва СФРЈ примио Игор Штимац, што је било супротно правилима, јер капитен Хајдука је добио црвени картон.¹³¹

Неуобичајено мали број навијача био је на стадиону ЈНА тог осмог мајског дана 1991. године. Процене извештача су се кретале од пет до осам хиљада. О навијању остала је само опаска на званичној конференцији за новинаре после утакмице тренера Хајдука Јосипа Скоблара „оно је такво, какво јесте, не само у Београду, већ и на свим игралиштима у нашој земљи и то бих посебно коментарисао. Ипак, чини ми се да је реч о малолетницима који много не воле фудбал, а на стадионе долазе да би испразнили узавреле страсти“.¹³²

А, уз реакције играча Црвене звезде, који су платили цех препотентности, београдске новинаре је највише занимало – зашто нису могли на стадион. Званичним саопштењем огласио се МУП, објашњавајући да су били само подршка редарској служби стадиона ЈНА и поступали по наведеним захтевима прописаним мерама ФСЈ, као организатора утакмице.

6.2. Ратне игре на терену

Севале су варнице на терену између Михајловића из Црвене звезде и Штимца из Хајдука и обојица су добили црвене картоне и морали пре времена у свлачионицу. Тек две деценије касније, као селектори својих репрезентација ставили су тачку на те „неспоразуме“.

Дан после изгубљеног финала Синиша Михајловић је за београдски *Спорт* „отворио душу“ и открио шта се током утакмице на трavi стадиона ЈНА дешавало између њега и Штимца. „Дочекао ме је, најпре, мрачном клетвом – да ми све побију у Борову. После ми је псовао мајку четничку. Стално ме је вређао у току игре, па му је судија Фазлагих показао жути картон, јер више није могао да слуша шта све говори.“¹³³ Признао је Михајловић да се каје због преоштрог старта, због којег је добио оправдано црвени

¹³¹ „Пехар у рукама Штимца“, *ЈСЛ Спорт*, 09. Мај 1991, стр. 3

¹³² „Петровић: Узалуд упозорења“, *Спортски журнал*, 09. мај 1991, стр. 3

¹³³ „Штимац ми пожелео смрт целе породице“, *ЈСЛ Спорт*, 09. мај 1991.

картон, али пао му је мрак на очи после свих Штимчевих провокација, који је и сам морао раније ван терена. Закључио је у интервјуу за *Спорт* Михајловић да је срамота што је пехар који је носио име маршала Тита – понео такав човек, исто као што је срамно колико су Сплићани провоцирали домаће играче.¹³⁴

„Хајдуков ратни трофеј“ је документарни филм који кроз изјаве актера те утакмице, али и последњег сусрета Црвене звезде и Хајдука, само месец дана после финала Купа, у оквиру првенства СФРЈ, лиге која се касније распала, као и Југославија, говори и о томе где је 17 година био сакривен велики сребрни пехар који су Сплићани задржали у трајно власништво, о неким ранијим успесима и догађајима у шампионатима СФРЈ, али у њему говоре и тадашњи Звездени првотимци Синиша Михајловић и Роберт Просинечки.¹³⁵

¹³⁴ „Хрватске провокације“, *Спортски журнал*, 10. мај 1991, стр. 4

¹³⁵ „Хајдуков ратни трофеј“ <https://hajduk.hr/video/hajdukov-ratni-trofej/1502> (22.05.2019.)

7. ИНЦИДЕНТИ И НА ОСТАЛИМ СПОРТСКИМ ТЕРЕНИМА

7.1. Прве српско – хрватске спортске чарке

Нису инциденти на спортским теренима у доба распада СФРЈ били везани само за фудбал, али су – како је фудбал „најважнија споредна ствар на свету“, самим тим најзаступљенији у медијима, били мање публиковани.

Први нереди у периоду истраживања у овом раду су забележени већ у јануару 1989. године и поклапају се са Антибирокуратском револуцијом и серијом митинга, током којих су почеле да куљају националистичке страсти.

У узбудљивом дербију у сплитској дворани Грипе, пред око 3500 увек бучних навијача, састали су се велики ривали, Југопластика и Партизан. У претходној сезони, од шест међусобних окршаја, у чак пет су били бољи сплитски „жути“. Овом приликом, за пола коша гости су надвисили домаће – 75:76!

У извештају у *Слободној Далмацији* репортер је закључио да Сплићани нису имали решења за Партизановог дива Дивца, који је био неприкосновен у оба рекета, а под својим кошом, како је то сликовито описано, дугим рукама, попут усисивача, скупљао све лопте. Имајући у виду резултат, јасно је да су одлучивале нијансе, а и једни и други имали су примедби на суђење и то није неуобичајено. „Обје стране чудиле су се неким одлукама арбитра Вучевића из Бара, а нама остаје чуђење због навијача – динар, истина, губи на вриједности, али не толико да га се онако може расипати паркетом. Премда је ријеч само о кованицама.“¹³⁶ На духовит начин покушао је извештач да замаскира да су гостујући кошаркаши били изложени гађању кованицама са трибина.

О инциденту у сплитској дворани било је речи у извештају београдске *Политике*, поменуто је да су на крају утакмице победници били засути правим плъуском ситних металних новчића, али срећом већих инцидената није било и кошаркаши Партизана су без

¹³⁶ „Југопластика – Партизан 75:76“, *Слободна Далмација*, 23. јануар 1989, стр. 15

повреда стигли у свлачионицу.¹³⁷ У то време једини дневни спортски лист у Србији, Југословенски спортски лист *Спорт*, иако се подразумевало да такву причу пласира на ударној страни, није уопште имао ту информацију. Дописник *Спорта* из Сплита је намерно, или нехотично пропустио да забележи инцидент у извештају.

У одјецима велике сплитске победе, наредног дана београдски *Спорт* је пренео изјаву Влада Дивца, који је потврдио да није први пут навијачима Југопластике да праве инциденте. Вређање, гађање разним предметима, чак и појава димне бомбе у хали, био је навијачки „фолклор“ на дербију Југопластика – Партизан.¹³⁸

Наредног дана, 25. јануара у свим медијима је објављено извињење, као званично саопштење, у којем се Југопластика оградила од дела својих навијача који наносе и клубу велику штету. Уз извињење Партизану изразили су Сплићани наду да пријатељски односи два клуба неће бити нарушени.

Већ у фебруару пали су на испиту београдски навијачи. На рукометном дербију, у хали Бањица, Црвена звезда је дочекала лидера првенства, екипу Загреб Хромоса. Надахнути црвено – бели предвођени капитеном Игором Бутулијом и на крилима подршке око 4500 навијача, успели су да упишу победу (24:21), која је, ипак остала у сенци паклене и непријатељске „климе“ коју су направили домаћи навијачи, па је утакмица три пута прекидана.

Београдски *Спорт* је забележио да таква атмосфера никада није виђена на рукометним теренима Југославије, да ужареније није било ни у Битољу, ни Шапцу, када се освајала европска титула. Пуне трибине јесу биле инспиративан амбијент до тренутка док на терен нису почеле да улећу петарде, упаљена је и једна бенгалска ватра, а са трибина се зачуле националистичке паролe. Утакмица је чак три пута прекидана, али успеле су судије некако да је приведу крају, пошто је један део трибина и испражњен, а ко зна шта би се тек дешавало на терену да је уследио трајан прекид. Тензије су биле присутне и код оба тренера, па су и Касим Каменица и Никола Јевремовић били искључени, а и извештачима *Спорта* стратег Загреб Хромоса је изнео примедбе на гостопримство, и истакао да је

¹³⁷ „Партизан славио у Сплиту“, *Политика*, 23. јануар 1989, стр. 16

¹³⁸ „Не заустављамо се“, *ЈСЛ Спорт*, 24. јануар 1989, стр 8

Београд требало да буде пример за све, а не да служи за окупљање необузданих елемената који су утицали и на суђење.¹³⁹

Политика је у првом делу извештаја апострофирала добру игру рукометаша Црвене звезде и заслужену победу, потом посебно поглавље посветила домаћим навијачима, а на трибинама је била и једна група гостујућих. Нема дилеме за извештача са те утакмице, један део навијача заслужио је најоштрију осуду, јер је због њих утакмица неколико пута била прекидана . Два пута је, после увредљивог скандирања, навијаче покушавао да смири капитен Бутулија, обраћајући им се преко микрофона. Похвале су заслужили играчи обе екипе, јер је борба на терену, ипак протекла у духу фер – плеја. Тренер Загребчана Касим Каменица је после утакмице имао само речи критике за домаћина: „Организација утакмице је – испод дозвољеног, а посебно што је једна рукометна приредба искоришћена за окупљање неодговорних људи који немају никакве везе са спортом“.¹⁴⁰

Загребачке *Спортске новости* су, такође, највећи део извештаја посветиле атмосфери са дербија. На први поглед све је деловало савршено, пуне трибине, транспаренти, заставе, шалови, на крају, међу оним правим спортским, рукометним светом, само огорчење. Јер, већина навијача није била рукометна публика, укључујући и оне из Загреба. То су били фудбалски навијачи, који утакмицу нису ни пратили, већ им је долазак у халу послужио за хулигански пир. А, пошто је утакмица трећи пут прекинута тренер гостију Каменица је повукао екипу у свлачионицу док се не створе, колико – толико нормални услови за наставак игре, а после утакмице изјавио: „Та публика нам је тада украла три тренерке са клупе, бацала нам петарде под ноге“.¹⁴¹

7.2. Спорна „шаховница“

Репрезентативци у кошарци су одувек били најбољи југословенски амбасадори. У периоду распада СФРЈ објединили су три златне медаље са највећих такмичења. У Загребу 1989. попели су се на победничко постоље на европском шампионату. Годину

¹³⁹ „Преслишала Звезда лидера“, *ЈСЛ Спорт*, 27. фебруар 1989, стр. 10 - 11

¹⁴⁰ „Прекиди на Бањици“, *Политика*, 27. фебруар 1989, стр. 15

¹⁴¹ „Петарде, ракете и крађа тренерки“, *Спортске новости*, 28. фебруар 1989, стр. 9

дана касније у Аргентини су покорили планету, а 1991. у Риму одбранили титулу најбољих на Старом континенту, а потом се распала држава СФРЈ и та сјајна екипа, која је важила за „бели дрим – тим“.¹⁴²

После тријумфа у Аргентини где су два пута победили СССР, у финалу демолирали ту чувену „зборнају“ – 92:75, остао је запамћен један инцидент. Непосредно по звуку сирене која је означила крај финала и почетак славља Југословена, на терену се нашао навијач са хрватском заставом са шаховником. Истргнуо му је Дивац из руку и потом се прикључио саиграчима који су славили са југословенском тробојком.

Слика 6 Некад браћа, Владе Дивац на гробу Дражена Петровића

(фотодокументација Политике)

Првог дана августа 1991. године председник Председништва Хрватске је позвао све Хрвате да буду спремни за општи рат.¹⁴³ Пет дана касније на седници председништва СФРЈ донета је одлука о безусловном „прекиду ватре“ у Хрватској. 13. августа у Пакрацу

¹⁴² „Југославија првак света“, *Политика*, 20. август 1991, стр. 16

¹⁴³ „Република Србска Крајина“, *Центар за истраживање православног монархизма*“
<https://www.czipm.org/krajina.html> (30.06.2019.)

је донета одлука о проглашењу САО Западна Славонија. Креће потом хапшење Срба од стране хрватских паравојних снага, а 20. августа на проширеној седници Председништа СФРЈ закључено је да је мир најбитнија претпоставка за договор о будућности Југославије у којој се славила титула првака света у кошарци. Мира, међутим, није било, пет дана касније почеле су борбе за Вуковар.

Величајући тријумф Југославије београдски *Спортски журнал* је на насловној страни објавио „Кошаркаши улажу злато за мир у Југославији“, не помињући инцидент са „шаховником“, већ да је те ноћи у Аргентини живео „дух словенски“. Београдска *Политика* је у две реченице описала инцидент: „У тренутку када је сусрет завршен и када су наши играчи полетели један другом у загрљај, неко из публике је покушао да у овим тренуцима великог славља на паркет унесе „хрватску шаховницу“. Први је реаговао Дивац, одмах и остали наши репрезентативци, отели су то мрачно знамење прошлих времена из руку недобронамерног, окупили се на центру са нашом тробојком и уз покличе „Југославија, Југославија“, окружени исељеницима, започели славље које је трајало до зоре“.¹⁴⁴ У хрватским медијима је све добило негативну димензију, освануло је да је Дивац „потргао службену хрватску заставу“, иако је званична застава Републике Хрватске у то време била са петокраком, а не шаховником. Сам Владе Дивац је касније изјавио да би исто урадио и са српском заставом, јер су они тада представљали Југославију, а после тог инцидента је постао непожељан на тлу Хрватске.

Човек који је унео спорну заставу на терен огласио се 27 година касније и посведочио да Дивац није плувао и газио хрватску шаховницу, чак да му је касније и вратио исту.¹⁴⁵ Тај предимензионирани инцидент и рат који је букнуо били су разлози што су се Владе Дивац и Дражен Петровић, два великана југословенске кошарке, који су у Аргентини први један другом полетел у загрљај, удаљили и прекинули пријатељство. Због преране смрти Дражена Петровића нису превазишли разлике и сукоб, остала су само сведочења у филму „Једном браћа“.

¹⁴⁴ „Југославија првак света“, *Политика*“, 20. август 1990, стр.

¹⁴⁵ „Човек који је унео шаховницу на терен“, <https://www.pagina12.com.ar/81165-el-anonimo-que-hizo-enemigos-a-divac-y-petrovic> (21.05.2019)

8. ЗАКЉУЧАК

Анализирајући текстове из српских и хрватских медија, из периода распада Југославије, полазна хипотеза је потврђена, а закључак је недвосмислен: национализам је основни узрок и „окидач“ за све инциденте на спортским теренима у обрађеном периоду. Овај рад је обухватио кључне фудбалске утакмице: дерби Динамо – Црвена звезда, који због масовне туче на терену није ни одигран, пријатељску утакмицу између репрезентација Југославије и Холандије, првенствену утакмицу Хајдук – Партизан и куп утакмицу Црвена звезда – Хајдук.

Тема су и инциденти са две кошаркашке и једне рукометне утакмице, као доказ да је национализма било и међу публиком која се сматрала културнијом и образованијом.

Нереда и инцидената је било и на осталим фудбалским теренима, али они са највећим последицама су обрађени у овом раду, а актери су били чланови некадашње „велике четворке“ југословенског фудбала. Под „ударном песницом“ национализма нашла се и фудбалска репрезентација, а за то највећу одговорност сnose надлежни из ФСЈ, који нису довољно озбиљно схватили проблеме, или то нису желели, јер су били политички ангажовани, који почињу да захватају државу у тим тренуцима.

Масовни медији, већина у сваком случају, су одувек и свуда, чак и у земљама које се поносе својом демократијом, били у служби власти. Није изузетак спорт, који политичари и данас користе као инструмент за прикупљање политичких поена. Исто се односи и на специјализоване спортске медије, односно оне који имају само спортску рубрику.

Из обрађених новинских текстова у овом раду очигледно је да су и једни и други „држали своју страну“. Од искуства, спретности баратања речима, или начина монтирања телевизијских и радио прилога, зависила је количина пристрасности. Треба имати у виду и да је уређивачка политика свих медија била под патронатом СКЈ. Трудио сам се да будем крајње објективан у интерпретацији и тумачењу свих текстова, јер су битни за

сагледавање проблема, односно узрока, позадине и последица инцидента. Због тога сам користио и одређене студије из социологије.

Највећи југословенски фудбалски клубови у то време, када су се спремали планови за распад СФРЈ и исцртавање граница нових држава, са великим бројем навијача, којима се лако могло манипулисати, су били идеално оружје за реализацију амбиција водећих политичара некадашњих југословенских република.

Југославије више нема, али национализам није искорењен, па иако у оквиру разних лига српски клубови гостују у Хрватској и обратно, ретко се спортисти осећају лагодно на терену, јер инцидента има и даље.

СФРЈ је 1991. године спортски била најјача у историји. По први пут је имала клупске прваке Европе у фудбалу – Црвену звезду и кошарци ПОП 84. У ватерполу је титулу најбоље екипе на Старом континенту одбранила загребачка Младост, а рукометаша Пролетера из Зрењанина су постали европски вицешампиони, у финалу су изгубили од Барселоне. О репрезентативним резултатима већ је било речи.

Какве би успехе низале југословенске селекције у надолazeћим деведесетим годинама 20. века, имајући у виду силан потенцијал, одавно је мало коме битно, јер цепање државе која је у свом саставу имала шест република и две социјалистике аутономне покрајине, изазвало је крвопролиће, посејано је много мржње. Спортисти су отишли у „бели свет“, а навијачи на ратишта. Имала су и имају у свему удела, значајног, и средства јавног информисања. Не само у, често дијаметрално супротном описивању истог инцидента, већ и у пласирању различитих теорија завере на сваку годишњицу немих догађаја.

Да ли време лечи ране, питање је на које никад неће бити правог одговора. Генерацијама рођеним после рата, сва поменута дешавања из овог рада немају скоро никаквог значаја. Из Хрватске радо долазе у Гучу и на Егзит, млади Срби све чешће летују на сплитској риви, без обзира на и даље спорадичне изливе нетрпељивости на обе стране.

Рушењем Берлинског зида у позну јесен 1989. нестала је једна велика граница међу Немцима, који су потом постали значајна сила, у сваком смислу. Распарчавање Југославије, на спортском плану, довело је до формирања националних првенстава и лига која све мање интересују и навијаче из најорганизованијих група. Чак и када је фудбал у питању. Када је реч о осталим спортовима, на трибинама су углавном рођаци и пријатељи играча са терена.

Репрезентације у појединим спортовима и бележе значајне резултате, али квалитет националних првенстава је далеко испод оног који је био у СФРЈ.

Списак извора и литературе

Извори

- *Борба* (1990)
- *ЈСЛ Спорт* (1989-1991)
- *Комунист* (1990)
- *Политика* (1989-1991)
- *Слободна Далмација* (1989-1991)
- *Спортске новости* (1989-1991)
- *Спортски журнал* (1990-1991)
- *Устав 1974.*

ЛИТЕРАТУРА

- Вејновић Душко, *„Социологија спорта“*, Факултет физичког васпитања и спорта, Бања Лука 2006.
- Вудворд Сузан, *„Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата“*, Београд 1997.
- Дашић Ђ. Давид, *„Неки унутрашњи и међународни аспекти кризе и распада Југославије“*, у 20 година од разбијања СФРЈ, Београд 2011.
- Димић Љубодраг, *„Епилог: Криза, распад и разбијање Југославије“* у Срби и пропаст Југославије: Приручник. Београд 2017.
- Ђорић Марија, *„Хулиганизам – Насиље у спорту“*, Београд 2012.
- Лалић Дражен, *Торцида: Поглед изнутра*, Загреб 1993.
- Љепојевић Синиша, *Kosovo murky reality*, Author House, Indiana 2008.
- Маркуш Дамир, *58 - ХОС у одбрани Вуковара и Богдановаца*, Хрватски Лесковац, 2015.
- Пауковић Давор, *„Предизборна кампања у Хрватској 1990. у свјетлу хрватског и српског новинарства“*, Центар за политиколошка истраживања, Загреб 2008.

- Чоловић Иван, *Политика симбола, Четврти део: Фудбал, хулигани и рат*, Београд 2000.
- Чоловић Иван, *Бордел ратника*, Београд 2007.

ШТАМПА

- *Време*
- *Недељник*
- *Нова српска политичка мисао*

ИНТЕРНЕТ СТРАНИЦЕ

- „Арбитар је свирао почетак рата“, <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/355544/Tema-nedelje/Arbitar-je-svirao-pocetak-rata>) (15.04.2019)
- Архива избора Републике Хрватске <https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/#/app/parlament-1990>
- Б. Јовић, „Последњи дани СФРЈ“, Крагујевац 1996, стр. 108, www.helsinki.org.rs/serbian/doc/Hronologija%20dogadjaja%201966-2006.pdf (28.06.2019.)
- Д. Бараћ, „Дуго путовање у лошу бесконачност“ <http://www.izjave.net/doc/Dejan-Barac-Dugo-putovanje.pdf> (27.06.2019.)
- Годишњица смрти Тита: *сахрана је била други најгледанији догађај 20. века* www.b92.net/zivot/vesti.php?yyyy=2019&mm=05&dd=04&nav_id=1537600 (29.06.2019.)
- „Дучеови азури“, <http://www.rts.rs/page/sport/sr/story/36/fudbal/1524579/duceovi-azuri.html> (29.06.2019.)
- Д. Худелист, „Католичка црква у Хрватској у 20. стољећу“ http://yuhistorija.com/serbian/kultura_religija_txt00c4.html (29.06.2019.)
- Д. Худелист: „Улога Ватикана у распаду Југославије“ <http://borbazaveru.info/content/view/9169/33/> (27.06.2019.)
- И. Чоловић, „Све је почело у Србији?“ <https://pescanik.net/sve-je-pocelo-u-srbiji/> (28.06.2019.)

- *Југославија је распала због недостатка идентитета*
<http://www.politika.rs/scc/clanak/392410/Jugoslavija-se-raspala-zbog-nedostatka-identiteta>
(29.06.2019.)
- „Када је Београд био свет“ www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/konferencije-pokreta-nesvrstanih-kada-je-beograd-bio-svet (27.06.2019.)
- „Када се распала Југославија“
https://www.slobodnaevropa.org/a/most_kada_se_raspala_jugoslavija/2252398.html (14.04.2019.)
- М. Зец, О. Радоњић, „Економски модел социјалистичке Југославије: сага о аутодеструкцији“
www.scribd.com/doc/233067509/Економски-модел-социјалистичке-Југославије-Сага-о-аутодеструкцији (26.06.2019.)
- М. Самарџић, „Есеј о југословенском социјализму политиколога Мирослава Самарџића“
www.kcns.org.rs/agora/esej-o-jugoslovenskom-socijalizmu-politikologa-miroslava-samardzica
(26.06.2019.)
- Недељник, „Не, Маргаре Тачер није рекла „склоните ми ту стоку, тај олош са стадиона““
<https://arhiva.nedeljnik.rs/nedeljnik/portalnews/ne-margaret-tacer-nije-rekla-sklonite-mi-tu-stoku-taj-olos-sa-stadiona> (29.06.2019.)
- Перо Симић, публициста, емисије „Тито и Југославија – мит и стварност“ на ТВ Студио Б од 4. маја 2012. године и „Између два петка“ Радио Београда 1. од 5. маја 2012. године,
<http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1093292/Izme%C4%91u+dva+petka.html>
1 – од 39:26 мин. (25.06.2019.)
- Први избори у БиХ (1990. година) <https://micromreza.com/index.php/vijesti/politika-ekonomija/484-prvi-izbori-u-bih-1990-godina> (01.07.2019.)
- „Република Србска Крајина“, Центар за истраживање православног монархизма“
<https://www.czipm.org/krajina.html> (30.06.2019.)
- Синтезис, Тема броја: Југославија, „Етнификација политике у Хрватској и Босни пред ратни распад Југославије“ <http://www.sintezis.org/wp-content/uploads/2014/01/Sintezis-V-1.pdf>
(29.06.2019.)
- Савез комуниста Југославије, <http://www.kp.rs/savez%20komunista%20jugoslavije.html>
(28.06.2019.)
- С. Баришић, „Српска православна црква и Југославија“
http://yuhistorija.com/serbian/kultura_religija_txt00c5.html (27.06.2019.)

- С.Бубњевић, „*Зашто је пао Берлински зид*“ <https://www.nationalgeographic.rs/vesti/4146-zasto-je-pao-berlinski-zid.html> (29.06.2019.)
- Статут САО Крајина, <http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=> (29.06.2019.)
- „Увредљив транспарент против власника Индекса“, www.dalmacijadanas.hr/uvredljivi-transparent-protiv-vlasnika-indexa-pogledajte-sto-je-nocas-u-splitu-osvanulo-na-nadvoznjaku (10.06.2019.)
- ФИФА светско првенство 1990. у Италији <http://www.reprezentacija.rs/fifa-svetsko-prvenstvo-1990-u-italiji/> (29.06.2019)
- “Хајдуков ратни трофеј“ <https://hajduk.hr/video/hajdukov-ratni-trofej/1502> (22.05.2019.)
- „Хулиганизам у Србији“ <http://sportindeks.rs/huliganizam-u-srbiji/> (30.06.2019.)
- „Хулиганство као појава и хулигани као обични млади људи“<http://savremenisport.com/teorija-sporta/sportska-publika/14/370/huliganstvo-kao-pojava-i-huligani-kao-obicni-mladi-ljudi> (29.06.2019.)
- „Човек који је унео шаховницу на терен“, <https://www.pagina12.com.ar/81165-el-anonimo-que-hizo-enemigos-a-divac-y-petrovic> (21.05.2019)